

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

**Kognitivní, jazykové a kulturní aspekty českého
překladu uměleckého díla A Clockwork Orange
a scénáře filmové adaptace**

Bakalářská práce

Autor: Natálie Bílková

Studijní program: B0232A090011 Jazyková a literární kultura

Studijní obor: Jazyková a literární kultura

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Jelínek, Ph.D.

Oponent práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce Mgr. Jiřího Jelínka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 25. 4. 2023

Natálie Bílková



Zadání bakalářské práce

Autor: Natálie Bílková

Studium: P20P0492

Studijní program: B0232A090011 Jazyková a literární kultura

Studijní obor: Jazyková a literární kultura

Název bakalářské práce: **Kognitivní, jazykové a kulturní aspekty českého překladu uměleckého díla A Clockwork Orange a scénáře filmové adaptace**

Název bakalářské práce AJ: Cognitive, linguistic and cultural aspects of the Czech translation of the artwork A Clockwork Orange and script of its film adaptation

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zaměřovat na translátologickou analýzu jazyka v novele A Clockwork Orange britského autora Anthonyho Burgesse a na využití jazyka ve filmovém zpracování. Analýza výchozího díla bude v kvalifikačním počínu obsahovat také aspekty kognitivní, kulturní a jazykové: slovtvorbu, metafory, politickou morálku, vlastní kontra cizí, prototypy a stereotypy, vtělesnění a sociální roviny (centrum versus periferie) tohoto díla a jak působí po překladu do českého jazyka.

LAKOFF, George, JOHNSON, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-071-6.

LAKOFF, George. *Moral politics: how liberals and conservatives think*. Chicago: University of Chicago Press, 2002. ISBN 0-226-46771-6.

PROCHÁZKOVÁ, Ivana. *Hospodin je král – starozákonní metafora ve světle kognitivní lingvistiky*. Praha: Česká biblická společnost, 2011. ISBN 978-80-87287-36-1.

HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, ISBN 80-86642-13-5.

VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2006, 355 p. ISBN 80-710-6858-6

Zadávací pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Jelínek, Ph.D.

Oponent: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 12.11.2020

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Jiřímu Jelínkovi, Ph.D za odborné vedení této práce, cenné rady a vstřícný přístup. Velmi si vážím jeho trpělivosti, s jakou k textu přistupoval a rychlé odezvy.

Anotace

BÍLKOVÁ, Natálie. Kognitivní, jazykové a kulturní aspekty českého překladu uměleckého díla A Clockwork Orange a scénáře filmové adaptace. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 49 str. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se bude zaměřovat na translatologickou analýzu jazyka v novele A Clockwork Orange britského autora Anthonyho Burgesse a na využití jazyka ve filmovém zpracování. Analýza výchozího díla bude v kvalifikačním počínu obsahovat také aspekty kognitivní, kulturní a jazykové: slovo tvorbu, metafory, politickou morálku, vlastní kontra cizí, prototypy a stereotypy, vtělesnění a sociální roviny (centrum versus periferie) tohoto díla a jak působí po překladu do českého jazyka.

Klíčová slova: Mechanický pomeranč, Anthony Burgess, Nadsat, Ladislav Šenkyřík, jazyk Týnů, metafory, kognitivní aspekty, filmová adaptace

Annotation

BÍLKOVÁ, Natálie. Cognitive, linguistic and cultural aspects of the Czech translation of the artwork A Clockwork Orange and script of its film adaptation. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 49 pp. Bachelor degree thesis.

The bachelor thesis deals with the translational analysis of language in the novel A Clockwork Orange by the British author Anthony Burgess and the use of language in film adaptation. The analysis of the original work will also include cognitive, cultural and linguistic aspects in the qualifying act: Word formation, metaphors, political morality, own versus others', prototypes and stereotypes, embodiment and social levels (centre versus periphery) of this work and how it works after translation into Czech.

Keywords: A Clockwork Orange, Anthony Burgess, Nadsat, Ladislav Šenkyřík, jazyk Týnů, metaphors, cognitive aspects, film adaptation

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 25. 4. 2023

Podpis studenta:.....

Obsah

| | |
|--|----|
| Úvod | 1 |
| Teoretická část | 3 |
| 1 Anthony Burgess..... | 3 |
| 1.1 Život | 3 |
| 1.2 Dílo..... | 6 |
| 1.3 A Clockwork Orange..... | 6 |
| 1.3.1 Děj románu | 7 |
| 1.3.2 Filmová adaptace | 9 |
| 1.3.3 Autobiografické prvky | 11 |
| 1.3.4 Přijetí veřejností a odkaz románu | 12 |
| 2 Jazyk díla A Clockwork Orange..... | 15 |
| 2.1 Jazyk díla v originále..... | 16 |
| 2.1.1 Inspirace v ruštině a v jiných slanzích | 16 |
| 2.1.2 Funkce Nadsatu..... | 18 |
| 2.1.3 Složky Nadsatu | 19 |
| 2.2 Jazyk díla v českém překladu | 21 |
| 2.3 Jazyk ve filmové adaptaci..... | 23 |
| Praktická část | 26 |
| 3 Aspekty překladu díla | 26 |
| 3.1 Kognitivní aspekty | 26 |
| 3.1.1 Interpretace kognitivních aspektů na základě teorií George Lakoffa | 27 |
| 3.1.2 Morální otázky | 29 |
| 3.1.3 Metafory | 30 |
| 3.1.4 Metafora názvu | 31 |
| 3.1.5 Nadsat a metafory | 31 |
| 3.2 Jazykové aspekty..... | 31 |
| 3.2.1 Funkce atmosférotvorná | 32 |

| | | |
|-------|--|----|
| 3.2.2 | Funkce politicky zařazovací | 33 |
| 3.2.3 | Funkce diferenciační a identifikační | 33 |
| 3.3 | Kulturní aspekty | 33 |
| 3.3.1 | Kultura mladých..... | 34 |
| 3.3.2 | Kultura sexu a násilí..... | 34 |
| 3.3.3 | Kulturní rozdíly mezi románem a filmovou adaptací | 35 |
| 3.4 | Translatologická analýza | 35 |
| 4 | Představení projektu..... | 39 |
| 4.1 | Myšlenka projektu..... | 39 |
| 4.2 | Sběr informací..... | 40 |
| 4.3 | Tvorba pracovních pomůcek | 40 |
| 4.3.1 | Tvorba pracovního sešitu | 40 |
| 4.3.2 | Tisk a vazba pracovního sešitu | 41 |
| 4.3.3 | Tvorba prezentace | 42 |
| 4.4 | Průběh seminární hodiny | 42 |
| 4.5 | Závěr vyvozený z projektu | 42 |
| 4.5.1 | Práce s ukázkou..... | 42 |
| 4.5.2 | Zhodnocení užitečnosti semináře na základě dotazníku | 43 |
| | Závěr..... | 45 |
| | Seznam použitých zdrojů..... | 46 |
| | Přílohy | 49 |

Úvod

Tato bakalářská práce se bude zabývat románem *A Clockwork Orange*, který patří mezi velká a nadčasová díla britské poválečné literatury. Román byl v originálu poprvé vydán v roce 1962 a zatím jediný český překlad, jemuž se věnoval Ladislav Šenkyřík, vyšel v roce 1992. Jako primární zdroj při psaní této bakalářské práce bylo zvoleno české vydání z roku 2016 z nakladatelství Odeon. Primární zdroj anglického vydání knihy je z roku 2000 z nakladatelství Penguin Classics.

Na motivy díla byl v roce 1965 natočen film *Vinyl* od amerického umělce Andyho Warhola. Druhou, známější, filmovou adaptaci natočil americký režisér Stanley Kubrick. Ta nese stejný název jako román a řadí se dnes mezi kultovní klasiku, i díky čemuž se román silněji drží v povědomí širší veřejnosti.

První kapitola této bakalářské práce je věnována samotnému autorovi knihy Anthony Burgessovi – britskému autorovi druhé poloviny dvacátého století. Zaměřena je jak na osobní, tak profesní život a jeho dílo. Je důležité zmínit jednotlivé aspekty jeho života (například jeho působení v armádě či zájem o hudbu), protože právě kvůli těm má *A Clockwork Orange* svou podobu. Je třeba porozumět, jakou měl autor při psaní vizi a jaké poslání měla plnit svou neobvyklou formou. Dílu samotnému je věnována další podkapitola, aby mohly být zdůrazněny informace důležité pro následující kapitolu.

Ve druhé kapitole je detailněji rozebrán specifický jazyk, kterým je kniha napsána – autorem vytvořený Nadsat, do češtiny přeložen jako jazyk Týnů. Sledováno zde bude jakou funkci Nadsat pro román plnil a jaký vliv na jeho tvorbu měla ruština, a naopak jaký vliv měla angličtina či germanismy na následný překlad do češtiny. Po analýze jazyku v originálu a v českém překladu se práce věnuje i tomu, jak byl jazyk knihy využit ve filmové adaptaci Stanleyho Kubricka.

Třetí kapitola práce pojednává o jednotlivých aspektech románu v jejich překladu do češtiny. Rozebrány jsou aspekty kognitivní, jazykové a kulturní. Podkapitola je věnována i celkovému aspektu překladu toho díla. Poté následuje analýza překladu díla na úryvcích originálního a českého vydání.

Poslední kapitola práce pojednává o projektu, který byl uspořádán s cílem dostat román *A Clockwork Orange* do širšího povědomí mladé generace. Jeho podstatou bylo navštívení semináře z českého jazyka a literatury u maturitních ročníků studentů Obchodní akademie, Střední odborné školy a Jazykové školy s právem státní jazykové

zkoušky, Hradec Králové a přednášení o románu, jakožto o knize, kterou si mohou zvolit do svých seznamů maturitní četby. V jednotlivých podkapitolách se představí celá myšlenka, se kterou byl projekt uskutečněn a jaké byly podstoupeny kroky při jeho přípravách a následné realizaci. Na závěr práce hodnotí užitečnost projektu pomocí dotazníků, které vyplňovali studenti maturitních ročníků a zároveň zhodnotit, jejich úspěšnost při práci s ukázkou.

Teoretická část

V teoretické části bakalářské práce bude podrobně představen nejdříve autor Anthony Burgess, zejména jeho život a dílo, což značně ovlivňuje podobu románu *A Clockwork Orange*, kterému je věnována tato práce. Po představení těchto důležitých aspektů jeho života se další podkapitoly soustředí na román samotný, jeho děj, filmovou adaptaci a za pomoci přiblížení tehdejšího literárního kontextu prolamování tabu i to, jak byl přijat veřejností a jaký odkaz měl plnit. Další kapitola je věnována specifickému jazyku románu a jeho jiný experimentálním prvkům, jak v originále, tak v českém jazyce i ve filmové adaptaci.

1 Anthony Burgess

Anthony Burgess, známý i pod pseudonymem Joseph Kell, původním jménem John Anthony Burgess Wilson, byl britský romanopisec a kritik, který se zejména díky svému všeobecnému rozhledu (věnoval se překladu textů, lingvistice, hudbě a vyučoval na školách)¹ řadí mezi nejvýznamnější, nejplodnější a nejtalentovanější autory druhé poloviny dvacátého století.²

1.1 Život

John Burgess Wilson se narodil v Manchesteru 25. února 1917. Jeho matka, Elizabeth Burgessová, byla zpěvačkou a tanečnicí působící v Glasgow a Manchesteru. Jeho otec Joseph Wilson sdílel matčinu lásku k hudbě, hrál na klavír, a živil se jako podomní prodavač encyklopedií, dokud nevstoupil do armády v první světové válce.

Burgessova matka a jeho jediná sestra Muriel zemřely při pandemii španělské chřipky v roce 1918. Ztráta matky a sestry a chladný vztah k otci měly hluboký dopad na jeho život a literární dílo. Krátce po smrti matky se dočasně přestěhoval ke své tetě, která ho vychovávala, dokud se jeho otec znovu neoženil. V roce 1928, kdy se Burgess zapsal na střední školu, se přestěhovali do Moss Side, kde napsal své nejstarší publikované básně a povídky. Svou první symfonii složil v 18 letech.³

¹ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. 1999, str. 55.

² HILSKÝ, Martin. *Současný britský román*. Jinočany: H&H, 1991. str. 51.

³ International Anthony Burgess Foundation. About Anthony Burgess. In: [anthonymburgess.org](https://www.anthonymburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/about-anthony-burgess/>

Burgess úspěšně dokončil vzdělání na římskokatolické Xaverian College. Poté se hlásil nejdříve na hudební katedru Manchesterské univerzity, na tu však neměl dostatečné znalosti.⁴ Zůstal na Univerzitě v Manchesteru, kde v roce 1940 promoval v oboru anglická literatura. V letech 1940 až 1946 sloužil jako armádní zdravotník a poté byl převelen ke vzdělávací službě. V roce 1942 se oženil se svou první manželkou Llewelou (Lynne) Jones v Bournemouthu, kde byl hudebním ředitelem armádní kapely. Od prosince 1943 působil na Gibraltaru, kde jako člen armádního vzdělávacího sboru vedl kurz pro vojáky s názvem „*The British Way and Purpose*“. V srpnu 1945 složil *Sonátu pro violoncello a klavír v G moll*, která je jeho nejstarším dochovaným hudebním dílem.⁵

Po skončení války učil Burgess na vysokých školách. V roce 1950 se přestěhoval s manželkou do Oxfordshire a učil na nedaleké Banbury Grammar School. Tam v roce 1951 dokončil svou první celovečerní divadelní hru. Přibližně v této době napsal své první dva romány, ve kterých čerpal mimo jiné i ze svých zkušeností při službě na Gibraltaru, oba však vydal až o několik let později.

V roce 1954 se Burgess s manželkou znovu přestěhovali, a to do Kuala Kangsar v tehdejší Britské Malajsii, kde vyučoval na Malay College. Pokračoval v balancování své učitelské a spisovatelské kariéry. Psal jako John Burgess Wilson a v roce 1958 publikoval práce o historii anglické literatury. Následovalo další stěhování – tentokrát z Malajsie do Bruneje. Avšak koncem roku 1959 se během vyučování zhroutil, načež byl propuštěn z britské koloniální služby a převezen zpět do Anglie se záhadnou nemocí, která byla mylně považována za smrtelný nádor na mozk.⁶

Jeho plodná literární tvorba jako romanopisce začala právě v této době, kdy se snažil finančně zajistit svou manželku. Doktoři mu dávali rok života. Do konce roku 1962 vydal sedm románů, mezi nimiž byl i *A Clockwork Orange*. Ve spolupráci se svou ženou přeložil tři romány z francouzštiny. Přijal také další pseudonym, Joseph Kell, a pod ním vydal další dva romány. Jeho práce literárního novináře a častého přispěvatele do televizních a rozhlasových pořadů začala v roce 1961.⁷

⁴ FLEMR, Jan. Anthony Burgess. In: ILiteratura.cz [online]. z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/13723-burgess-anthony>

⁵International Anthony Burgess Foundation. About Anthony Burgess. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/>

⁶ International Anthony Burgess Foundation. About Anthony Burgess. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/>

⁷ Tamtéž.

Následující desetiletí bylo pro Burgessovu tvorbu plodné a stihl tak vydat před rokem 1970 dalších pět románů a také řadu kritických děl. Nakonec se podezření doktorů na Burgessovo onemocnění ukázalo jako mylné, ale i tak ho zastihla další tragédie. V březnu 1968 zemřela po dlouhé nemoci jeho žena Lynne.

Později téhož roku se Burgess oženil s Lilianou (Lianou) Macellari Johnsonovou, italskou hraběnkou, lingvistkou a překladatelkou.⁸ Spolu s Lianiným synem Paolem Andreou (později známým jako Andrew) brzy odešli z Anglie na Maltu, kde se plánovali usadit na zbytek života. Vlastnili několik pozemků po celé Evropě, včetně rezidencí v Londýně, Cambridge, Římě, Bracciano, Lugano a Callian na jihu Francie. Nakonec se v polovině 70. let usadili v Monaku.⁹

Během tohoto období Burgess pokračoval ve své tvorbě jako romanopisec, básník, scénárista, hlasatel a skladatel. Celkem napsal třicet tři románů a více než dvacet pět děl literatury faktu, včetně dvou svazků autobiografie. Vyšly také tři svazky jeho esejů.¹⁰

Burgess také složil více než 200 hudebních děl. Napsal texty k oceňovanému broadwayskému muzikálu *Cyrano*. Jeho baletní suite o životě Williama Shakespeara byla vysílána v rádiu BBC. Napsal písňový cyklus založený na svých vlastních básních, Poskytl také nová libreta pro inscenaci Oberona ve Skotské opeře v Glasgow v roce 1985) a pro produkci Anglické národní opery v roce 1986 z Carmen.

I když věděl, že umírá na rakovinu plic, pokračoval v psaní a skládání hudby. Anthony Burgess zemřel ve věku 76 let v Londýně dne 22. listopadu 1993. Andrew Burgess Wilson zemřel v Londýně na mozkové krvácení v roce 2002. Liana Burgess zemřela v Itálii 3. prosince 2007.

V posledních letech došlo k celosvětovému oživení zájmu o Burgessovo psaní. Došlo k mnoha dotiskům a novým překladům a nakladatelství Manchester University Press vydalo první svazky Irwellovy edice prací Anthonyho Burgesse.¹¹

⁸ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. Cult fiction: průvodce po kultovním románu. 1999, str 55.

⁹ International Anthony Burgess Foundation. About Anthony Burgess. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/>

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

1.2 Dílo

V roce 1940 ukončil Burgess studia diplomovou prací o Christopheru Marlowovi, na téma „*Doktor Faustus jako symbolická autobiografie*“. Již zde můžeme spatřit kořeny Burgessova zájmu o alžbětinskou literaturu.¹² V roce 1956 vyšel jeho první román *Time for a Tiger* pod pseudonymem Anthony Burgess.

V roce 1961 Burgess navštívil jako turista tehdejší Sovětský svaz. Tento výlet byl pro Burgesse jako autora významný, protože jej inspiroval k napsání románů *Honey for the Bears* a *Tremor of Intent*, ale zejména mu poskytl látku pro napsání *A Clockwork Orange*.¹³

Zatímco v sedmdesátých letech minulého století se věnoval experimentální tvorbě – z této doby pochází například *Napoleonská symfonie*, literární parafráze Beethovenovy 3. symfonie, *Eroiky* či *ABBA ABBA* –, v osmdesátých a devadesátých letech napsal svá nejlepší díla, mezi nimi *Earthly Powers* nominované na Bookerovu cenu, ale také romány *The End of the World News*, *A Dead Man in Deptford*, nebo román ve verších *Byrne*.¹⁴

Vedle románové tvorby Burgess napsal dvě autobiografie, dvě pohádkové knihy, sbírku povídek, několik filmových a televizních scénářů a divadelních her, více než desítku literárněvědných publikací a bezpočet novinových článků, esejů a kritik. Kromě toho je autorem přibližně 160 hudebních skladeb, včetně muzikálů a symfonií, ale také několika libret.¹⁵

1.3 A Clockwork Orange

A Clockwork Orange je nejslavnějším románem Anthonyho Burgesse a deník BBC jej řadí mezi sto nejlepších britských novel.¹⁶ Je to zejména kvůli jazykové originalitě knihy a morálním otázkám, které má ve čtenáři vyvolat. Burgess chtěl knihou mimo jiné

¹²FLEMR, Jan. Anthony Burgess. In: ILiteratura.cz [online]. Dostupné z <https://www.iliteratura.cz/clanek/13723-burgess-anthony>

¹³ Tamtéž.

¹⁴ International Anthony Burgess Foundation. About Anthony Burgess. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/>

¹⁵ FLEMR, Jan. Anthony Burgess. In: ILiteratura.cz [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/13723-burgess-anthony>

¹⁶ CIABATTARI, Jane. The 100 greatest british novels. In: BBC.com Dostupné z: <https://www.bbc.com/culture/article/20151204-the-100-greatest-british-novels>

poukázat na nedůvěru k politice, poválečnou obsesi konzumem, a především i na svůj vlastní cynický pohled na svět.¹⁷

1.3.1 Děj románu

Děj románu se odehrává v blízké nespécifikované budoucnosti autorovy současnosti ve městě, které je řízeno totalitní politikou a všemocným státem. Většina občanů je pasivních a nejsou ochotni pokusit se stávající situaci změnit. Stejně je na tom i protagonista, patnáctiletý Alex, který jako vypravěč provází čtenáře jeho typickými nočními aktivitami – pácháním „ultranásilí“ a braním drog v mléčných barech. Je členem a zároveň vůdcem malé skupiny, která přepadá starce, bezdomovce a ženy a utkává se s jinými, podobně smýšlejícími skupinami.¹⁸ V kontrastu s tímto problémovým chováním stojí jeho záliba ve vážné hudbě, a především v Ludwigu van Beethovenovi.

Důležitou sekvencí příběhu je pasáž, kde Alexova skupina pod záminkou vnikne do domu spisovatele Alexandera F. Spisovatele zbijí a brutálním způsobem mu před jeho zraky znásilní ženu, která na následky jejich napadení zemře.¹⁹ Skupina se následně vrací do jejich oblíbeného mléčného baru Korova. Členové Alexova gangu, Dim a Georgie (v českém překladu Tupoun a Jiřík), tam následně vyjadřují své rozhořčení nad Alexovou arogancí, která vede k pěstnímu souboji. Další noc Alexe napadne Dim poté, co se vloupají do sídla starší ženy. Dim ho při souboji dočasně oslepí řetězem a skupina nechá zraněného Alexe samotného v sídle, kam v ten moment přijíždí policie.

Alex je zatčen a odsouzen ke čtrnácti letům vězení. První rok je pro něho značně obtížný, ale postupem času si na nový režim zvykne. Spřátelí se s vězeňským kaplanem a začne studovat Bibli. Poslouchá také svou milovanou vážnou hudbu. Ve vězení nastane incident, kdy Alex a další spoluvězni ubijí jednoho z nich k smrti. Alexovi tak hrozí prodloužení trestu za vraždu a je následně vybrán do léčebného programu techniky Ludovico. Experimentální léčby, kterou vláda testuje na zločincích, aby je zbavila problémového násilného chování.

Léčbu zahrnuje sledování filmů explicitně zobrazujících násilí v kombinaci s podáváním Ludovicova séra (blíže nespécifikovaná substance drog vyvolávající nevolnost a další fyzické příznaky nechuti). Na konci této léčby by měl Alex být teoreticky zcela

¹⁷ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. Cult fiction: průvodce po kultovním románu. 1999, str 56.

¹⁸ HILSKÝ, Martin. Současný britský román. Jinočany: H&H, 1991. str. 50.

¹⁹ Tamtéž.

neschopen pomýšlet na spáchání trestného činu. Vedlejším účinkem této léčby je i nesnášenlivost k vážné hudbě, která je použita jako hudební podkres k promítaným filmům.

Alex je po absolvování programu a po veřejné demonstraci účinků léčby propuštěn zpět na svobodu, ale je zcela neschopen spáchat jakýkoli násilný čin, což zahrnuje i to, že se žádnému trestnému činu nemůže bránit a je tak zbaven svobodné vůle. Pokusí se vrátit domů, ale jeho rodiče si mezitím našli nového nájemníka, který nyní bydlí v jeho pokoji, a tak tam už pro Alexe není místo. Netrvá to dlouho a potkává oběti svého života před nástupem do vězení, které se mu mstí. Dokonce se náhodně setká i se svými starými přáteli, z nichž někteří vstoupili do řad policie. A jsou to právě oni, kdo Alexe naleznou brutálně zbitého. Rozhodnou se, že mu nepomohou a také ho zbijí. Poté ho odvezou za město a rozhodnou se, že ho tam nechají zemřít.

Alex se z posledních sil dostane do neznámého domu, který však shodou náhod patří spisovateli Alexandrovi F. Tentýž muž, jehož ženu Alex a jeho gang na začátku románu znásilnili. Nyní je spisovatel politickým revolucionářem zaměřeným na svržení totalitního režimu. F. Alexander pozná Alexe ze zpráv a plánuje ho využít jako způsob, jak ukázat krutost stávající vlády. Když si později náhodou uvědomí, že Alex je jeden z mladíků, kteří způsobili smrt jeho ženy, tak ho zamkne v horním patře domu a pustí nahlas Beethovenovu hudbu. To Alex nemůže vydržet a pokusí se o sebevraždu skokem z okna.

Alex po pádu z okna ale nezemře. Probudí se v nemocnici, kde je mu oznámeno, že byl „vyléčen“ z léčby Ministerstvem vnitra. F. Alexander je ve vězení a Alex může znovu konat násilí. V některých verzích zde román končí, ale v jiných (zejména těch moderních či pro americké publikum) je přítomna ještě další, závěrečná kapitola. Zkoumání Burgessova strojopisu ukazuje, že si vždy nebyl jistý, jak by měl román skončit. Na konci části 3, kapitoly 6, napsal: „*Měli bychom skončit tady?*“ Načež následuje volitelný epilóg. Poslední kapitola je oproti zbytku knihy značně odlišná, Alex vyrostle a z vlastní vůle se zřekne násilí. V předposlední kapitole, kterou se uzavírá americké vydání knihy a Kubrickova filmu, se Alex vrací do svého života zločinu se zjevným potěšením.²⁰ Získá nový gang, a zapojí se do stejného násilného chování jako před tím. Ale tentokrát mu

²⁰International Anthony Burgess Foundation. A Clockwork Orange. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/>

konání ultranásilí nečiní takové potěšení. V závěru potká svého bývalého přítele Peta, vidí, že žije spořádaný život s manželkou, a rozhodne se, že stejný život chce i pro sebe.

1.3.2 Filmová adaptace

Burgess práva na zpracování filmové adaptace nejdříve prodal Micku Jaggerovi, frontmanovi skupiny Rolling Stones, který chtěl původně natočit experimentální snímek. Nakonec však od nápadu upustil a raději práva se ziskem prodal. Ucházelo se o ně několik režisérů, jako například Ken Russel nebo Tinto Brass. Poté se dostala do rukou Stanley Kubrickovi, který se do té doby chtěl soustředit na jiné projekty, ze kterých nakonec sešlo.²¹

Pro Kubricka byl výběr herce hlavní postavy důležitý, a proto byl nesmírně potěšen, když nabídku ztvárnění role přijal mladý herec Malcolm McDowell. Měl pocit, že se pro tuto postavu nesmírně hodí a že pro ni byl „narozen“. Podobný názor pak projevila i filmová kritika.²²

Pro zvýraznění futuristického vzhledu filmu byl jako autor výpravy vybrán John Barry, který se podílel například i na původních *Star Wars* z roku 1977. Hlavní předností designu filmu byly urbanistické lokace natáčení, moderní bytové vybavení a již existující umělecká díla. K finálnímu podkresu se ještě přidaly nyní již kultovně známé kostýmy, jejichž tvorby se zhostila Milena Canonero.²³ Natáčení filmu provázelo mnoho úskalí – zejména Kubrickova preciznost a věčná nespokojenost s výkony herců a ostatních členů štábu. Příkladem toho může být natáčení scény přepadení spisovatele a jeho ženy. Scénu štáb natáčel už čtvrtý den v řadě a pro všechny členy štábu to bylo psychicky vysilující. Původní herečka hrající spisovatelovu manželku musela být přeobsazena, protože se nervově zhroutila. Nikdo nevěděl, jak scénu natočit podle Kubrickových představ. Až dokud nepřišel režisér sám s pokynem pro herce McDowella, aby „zkrátka improvizoval nebo něco zazpíval“²⁴, což herec učinil a s výsledkem byl Kubrick nadmíru spokojen a scénu v této podobě můžeme nyní ve filmu vidět.

Kromě této známé scény se do paměti diváků jistě zarylo i zobrazení Ludovicovy metody, kdy hlavní postavě otevrou násilně obě oči a pomocí klipsen je upevní. Natáčení této

²¹ SLANINA, Ondřej. Slavná světová filmová klasika. Praha: Charon media, 2011, str. 121.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

sekvence bylo zase náročné pro McDowella, i přes to, že na místě byli přítomní lékaři, kteří se soustředili na péči o jeho oči pomocí kapání očních kapek. Ani to nepomohlo a herec tak utrpěl poškození oka, načež Kubrick reagoval tím, že „změní záběr na druhé oko“.²⁵

Kubrick těmito všemi malými detaily obrazové složky v kombinaci s podmanivou klasickou hudbou Ludwiga van Beethovena podtrhává umělecký dojem filmu, který je zvlášť výrazný v kontrastu k satirickému pohledu na násilí.

V době uvedení byla tato adaptace považována za natolik skandální a šokující, že byla její distribuce přísně omezená.²⁶ Ale ani to nezastavilo vlnu násilných zločinů, které byly inspirovány právě tímto filmem. Městy procházeli obdivovatelé Kubrickova počínu v kostýmech, které nosil Alex se svou skupinou kamarádů, a dopouštěli se podobných aktů násilí, jako on. Což se stalo impulzem hlavní vlny štvavé kampaně proti Kubrickovi a jeho adaptaci *A Clockwork Orange*. Dostával výhružky smrti, a to ho vedlo k bojkotu vlastního filmu. Snažil se o jeho stažení z promítání ve Velké Británii, protože tam se situace zdála nejkritičtější, a studio Warner Bros. nakonec k tomuto kroku přistoupilo.²⁷

I přes to film vydělal s nákladem přibližně dvou milionů amerických dolarů přes 26,6 milionů amerických dolarů, a to pouze z distribuce na trhu Spojených států.²⁸

Dějově se filmová adaptace úzce drží knižní předlohy, největší rozdíl se však dá nalézt v závěru, který působí optimističtěji než v románu (popsáno níže). Obě tato díla pokládají podobné morální otázky, či otevírají témata jako svobodná vůle a násilnost mladé generace v rámci dystopické společnosti, což může působit i jako varování pro budoucí generace. Kubrickova verze klade více důraz na expresivitu a barevnost. Rozdíly se dají nalézt i v menších detailech. Například v Burgessově románu je na začátku vyprávění Alexovi pouhých 15 let, a je tedy mladší než jeho filmový protějšek, kterému je 18 let. Kubrick a distributor filmu Warner Brothers. se touto změnou chtěli nejspíše vyvarovat ještě větší kontroverzi, kterou by nízký věk protagonisty způsobil. Kubrick také vynechal určité prvky z Burgessova původního vyprávění, které změnily Alexův životní příběh a přidal explicitní násilí, aby vykreslil jeho pocit potěšení ze zločinu. Krom toho odstranil

²⁵ SLANINA, Ondřej. Slavná světová filmová klasika. Praha: Charon media, 2011, str. 121.

²⁶ D'AGOSTINI, Paolo, Legendární filmy, Praha, Mladá fronta, 2009. 1. vyd. Str. 320

²⁷ SLANINA, Ondřej. Slavná světová filmová klasika. Praha: Charon media, 2011, str. 122.

²⁸ Tamtéž.

i větší část promluv vypravěče, což možná dělá pro diváka obtížné pochopit Alexovy motivy za jeho kriminálním chováním.

Avšak hlavní a zcela evidentní rozdíl, jak již bylo naznačeno výše, je Kubrickovo zakončení filmové adaptace, neboť se rozhodl vynechat poslední kapitolu románu, která rovněž působí jako epilog. V této kapitole Burgess popisuje Alexův život po bližší nespécifikované době od jeho vyléčení z následků Ludovicovy metody. Opět po nocích páchá násilí s jinou bandou přátel, ale to ho nenaplnuje a po náhodném setkání se starým přítelem si uvědomí, že jeho novým životním posláním bude najít si rodinu a usadit se.

Kubrick však tento epilog z filmové verze odstranil a film místo toho ukončil tím, že se Alex po skoku z okna probouzí v nemocnici, kde ho navštíví ministr. Oznamí mu, že je vyléčen a může se opět svobodně rozhodovat sám za sebe a nic mu nebude bránit v konání násilí načež ho drobnou manipulací získává na svou stranu, aby mu pomohl v jeho další provládní kampani. Když Alex návrh odsouhlasí získá jako dar přehrávače hudby a do nemocničního pokoje přijdou novináři, kteří si dvojici začnou společně fotit, aby se fotografie mohly další den objevit v novinách a zlepšit tak veřejné mínění o vládě.

V tomto případě závěr filmu působí možná méně optimisticky než závěr knihy, protože divákovi nenabízí příslib toho, že se Alex třeba opravdu vyléčil a stal lepším člověkem. I když v knize i po vyléčení násilí páchá, tak se ho následně sám ze své vůle zřekne. Ve filmu si to divák musí domyslet sám a zůstává tak nezodpovězeno mnoho otázek. Ta skutečnost Burgesse velmi vyděsila a cítil, že to drasticky mění jeho původní představu o jeho protagonistovi a zničilo to, co mohlo být mocným poselstvím o svobodné vůli v literatuře. Vynecháním knižního závěru je toto poselství eliminováno, a místo toho nechává diváky s mnohem méně jednoznačným závěrem, než jaký původně vytvořil Burgess.

1.3.3 Autobiografické prvky

Nejznatelnějším autobiografickým prvkem románu je podobnost se scénou, kdy Alex napadne spisovatele Alexandra F. K podobnému útoku došlo v autorově životě jeho ženě, která byla v roce 1944 napadena a okradena skupinou vojáků, kteří se vrátili z fronty. Tvrdil, že v tomto útoku je zakotveno i jádro Alexova brutálního chování.²⁹

²⁹ SLANINA, Ondřej. Slavná světová filmová klasika. Praha: Charon media, 2011, str. 121.

Na rozdíl od knižní verze spisovatelova žena na následky napadení nezemřela, ale měla poté zdravotní komplikace.³⁰

Dalším prvkem naznačující jistou podobnost Burgesse se spisovatelem Alexanderem F. je to, že v románu je zmíněno dílo, které fiktivní spisovatel právě píše. Lze to předvést na následující ukázce: „*To je kniha,*“ řekl sem. „*To je kniha, kterou ty píšeš.*“ ...*Pak sem se podíval na titulní list a tam bylo napsaný: Mechanický pomeranč. Pokračoval sem: „To je pěkně stupido titul. Kdo kdy slyšel o mechanickým pomeranči?“*³¹ Tento postup se nazývá mise en abyme a označuje techniku, při které jsou umístovány kopie uměleckého díla do jeho samého.³² Jeho funkce v případě *A Clockwork Orange* může sloužit jako rozšíření hranic narace románu.

V kombinaci skutečností, že v románu figuruje postava spisovatele píšící knihu s názvem *A Clockwork Orange*, která navíc prožije podobnou tragickou událost jako sám Burgess, se pak nabízí i interpretování postavy jako autobiografického obrazu samotného. Důkazem toho může být i spisovatelova pozdější snaha o poukázání na krutost současné vlády či o její svrhnutí. *A Clockwork Orange* na první pohled nepůsobí jako dílo kritizující politiku přímo, ale lehké náznaky se dají pozorovat v průběhu celého děje románu.

1.3.4 Přijetí veřejností a odkaz románu

Burgess začal psát román na začátku roku 1961. Vrátil se do Anglie z koloniálních učitelských míst v Malajsii a Bruneji v roce 1959 a všiml si, že zatímco byl v zahraničí, tak se Anglie změnila. Začínala se objevovat nová kultura mládeže s populární hudbou, drogami a násilím. Burgesse zajímal vznik tohoto světa, který v jeho mládí neexistoval, a tak i předvídal příchod různých subkultur jako skinheadů, punkerů a rockerů, když představil Alexe a jeho přátele jako gang s domorodým smyslem pro módu a zálibou v násilí bez motivu. Toto násilí, tak brutálně zobrazené v románu, mohlo být inspirováno incidentem z Burgessovy vlastní zkušenosti (viz výše).³³

³⁰ SLANINA, Ondřej. Slavná světová filmová klasika. Praha: Charon media, 2011, str. 121.

³¹ BURGESS, Anthony. Mechanický pomeranč. Revidované a rozšířené vydání. Přeložil Ladislav ŠENKYŘÍK. Praha: Odeon, 2016, str. 56.

³² IDDO, Dickmann. *The Little Crystalline Seed: The Ontological Significance of Mise en Abyme in Post-Heideggerian Thought*. State University of New York Press: Suny Press, 2019, str 15. https://web.archive.org/web/20131102033517/http://www.courtauld.ac.uk/researchforum/projects/mediev_alartheory/documents/Mise-en-abyme.pdf

³³ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange*. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/>

Pracovní dovolená v Leningradu v roce 1961, na kterou se Burgess naučil základy ruštiny, poskytla románu jeho nejnápadnější rys, a to fiktivní jazyk mladých Nadsat³⁴, kterému se budu věnovat v další kapitole práce.³⁵

Navzdory tomu velká část Burgessovy inspirace pro román ležela v literatuře. Například i dystopický román George Orwella *1984*, poskytuje literární kontext pro *A Clockwork Orange*. Burgess psal o své fascinaci „největší totalitní noční můrou“ a také snil o tom, že se liberalismus zblázní.³⁶

Po vydání v roce 1962 se *A Clockwork Orange* neprodával zrovna nejlépe, i když si i přes to našel své obdivovatele. Většina recenzentů byla zmatena Burgessovou lingvistickou vynalézavostí a zároveň zneklidněna jejím násilím. Román se však rychle stal undergroundovým hitem (zejména pro své zobrazování sexu, násilí, módy a drog) a rozhodl se ho filmově ztvárnit Andy Warhol ve svém černobílém filmu *Vinyl* z roku 1965. Přesto se *A Clockwork Orange* nedostal k masovému publiku, dokud nebyla v lednu 1972 uvedena filmová adaptace Stanleyho Kubricka,³⁷ který však film později po vypuknutí paniky ohledně zvýšeného násilného chování u mladistvých motivovaného právě tímto filmem stáhl.³⁸ Román společně s druhou filmovou adaptací se pravidelně objevují na seznamech „zakázaných“ děl pro jejich extrémní zobrazování násilí. Přestože byl film i kniha při prvním uvedení velmi vřele přijat, první veřejné „pobouření“ vyvolaly britské bulvární deníky dva roky po uvedení filmu, tedy v roce 1974.

Později se Burgess snažil distancovat od Kubrickova „vysoce barvitého a explicitního“ filmu a vyjádřil frustraci z toho, že si jej budou čtenáři pamatovat v iniciaci s touto adaptací. Proto o knize nepřestal psát, poskytovat o ní rozhovory, obhajovat ji a někdy filmovou adaptaci popírat. *A Clockwork Orange* tvořil ústřední prvek Burgessova myšlení až do konce jeho života.³⁹

60. léta se v nejen v literatuře nesla v duchu prolamování tabu ve společnosti a její kritiky. Nečinil tak pouze Burgess s jeho *A Clockwork Orange*, ale podobné úmysly měli i jiní autoři. Inspirace mohl nalézt u zmiňovaného George Orwella, který ve svém románu

³⁴ Jazyk Nadsat bude v práci označován velkým počátečním písmenem. Jeho český ekvivalent bude označován jako jazyk Týnů.

³⁵ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange*. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/>

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. 1999, str 56.

³⁹ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange*. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/>

1984 z roku 1949 kritizoval totalitní vládu. Na Orwellův román Burgess sám reagoval o necelých třicet let později vydáním sbírky esejí, kterou pojmenoval 1985.

Kromě Orwella, který psal o generaci před Burgessem, bych mezi Burgessovy ideové souputníky zařadila například Williama Goldinga, J. D. Salingera či autory Beat Generation, zejména Jacka Kerouaca a Kena Keseyho.

Golding je s Burgessem spojován na základě jeho experimentování s myšlenkou nezbytnosti koexistence dobra a zla v každém jedinci. Činí tak ve svém románu z roku 1954 *Lord of the Flies (Pán much)*. Ačkoliv se dějově romány rozcházejí, tak se dá nalézt jistá podobnost v morálním nahlížení na zlo a na rozhodování, kdy svému vnitřnímu zlu dát volnost. V *Lord of the Flies* jsou tyto pudy zobrazeny v jejich nejprimitivnější formě, v *A Clockwork Orange* se jedná spíše o znuděnost současné společnosti.

Oba romány připouští, že jistou míru zla má v sobě každý, a že okolnosti jsou ten faktor, který určuje, jestli ono zlo v člověku převládne. Hliský ve své studii o současném britském románu tyto dva autory rozebírá společně v kapitole věnované možnostem a mezím románových experimentů. Goldingův román i Burgessův *A Clockwork Orange* představují formou antiutopie (třebaže za použití rozdílných postupů a prostředků) morální zrcadlo společnosti.⁴⁰

J. D. Salinger přináší tomuto tématu otevírání tabu nový, americký, pohled. Jeho román *The Catcher in the Rye (Kdo chytá v žitě)* z roku 1951 je podobně jako *A Clockwork Orange*, opředen kontroverzí a častou cenzurou, která převládá dodnes.⁴¹ Kontroverzní je zejména ve spojitosti s přemírou vulgarismů, či nahotě a sexualitě.

A v neposlední řadě je tu Beat Generation, která se snažila lišit od tradiční literatury a konvenční společnosti. Zástupci Beat Generation přitom využívali podobných prostředků jako Burgess. Psaní Jacka Kerouaca je v tomto případě obdobně upřímné jako Burgessovo a neohlíží se za následky.⁴²

Některé motivy knihy Kena Keseyho *One Flew Over the Cuckoo's Nest (Vyhoďme ho z kola ven)* z roku 1962 se dají považovat za podobné motivům Burgessova *A Clockwork Orange*. Léčba problematického násilného chování pomocí Ludovicovy metody je obdobnou formou v reálném světě existující lobotomie, která je využívána právě

⁴⁰ HILSKÝ, Martin. Současný britský román. Jinočany: H&H, 1991. str. 50.

⁴¹ ROSS, J.J. Soman Chainani and Adam Kissel. "The Catcher in the Rye. Catcher in the Rye: A History of Censorship". In: GradeSaver. [online]. Dostupné z: <https://www.gradesaver.com/the-catcher-in-the-rye/study-guide/catcher-in-the-rye-a-history-of-censorship#>

⁴² TYTELL, John. *Nazí andělé: Kerouac, Ginsberg, Burroughs*. Olomouc: Votobia, 1996, str. 12.

v Keseyho románu na pacientech psychiatrické léčebny. I když v tomto případě je léčba zpětně nezvratitelná. Opět se zde ale nabízí otázka, zda takové zasáhnutí do svobodné vůle lidské je morálně v pořádku.

Výše zmínění autoři jsou jen malý výčet z celkového počtu autorů 50. a 60. let, jelikož by nebylo možné je zde zmínit všechny. Cílem ukázaného bylo naznačit, že nový, poválečný pohled na morálku a vztah mezi jedincem a státní mocí, stál ve středu četných autorských úvah a uměleckých snah.

Burgess po několika neoficiálních divadelních produkcích svého románu napsal vlastní dramatickou adaptaci, kterou nyní interpretují divadelní uskupení po celém světě. V roce 2012 se Burgessův písňový cyklus dočkal evropské premiéry v International Anthony Burgess Foundation v Manchesteru. U příležitosti padesátého výročí vydal William Heinemann *A Clockwork Orange: Restored Edition* s poznámkami, slovníkem a dříve nepublikovanými eseji.

Román také inspiroval další umělce, od hudebníků po romanopisce, a ovlivnil televizi a film. Od několika referencí v seriálu Matta Groeninga *The Simpsons* až po ztvárnění záporné postavy Jokera ve filmu *The Dark Knight* režiséra Christophera Nolana. Eric Cartman ze seriálu *South Park* zažil podobné zacházení jako hlavní postava románu. Quentin Tarantino tvrdil, že slavná scéna v jeho filmu *Reservoir Dogs* s useknutím ucha, byla inspirována podobnými kontrasty v Kubrickově filmové adaptaci.⁴³

A Clockwork Orange byl různě popisován jako „nechutný malý šok“ (*Time*), „vynalézavý základ totálního násilí, divoká satira na deformace mysli jednotlivců a kolektivů“ (*New York Times*). Avšak je jisté, že román bude i nadále žít jako klasika literatury dvacátého století.⁴⁴

2 Jazyk díla *A Clockwork Orange*

V této kapitole se bakalářské práce zaměří na jednu z pozoruhodných inovací v *A Clockwork Orange*, kterou je jazyk, ve kterém hlavní postava román vypráví. Burgess tento nově vymyšlený jazyk, nebo kombinaci slangu a argotu, kterou mluví generace

⁴³ International Anthony Burgess Foundation. The legacy of *A Clockwork Orange*. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/the-legacy-of-a-clockwork-orange/>

⁴⁴ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange*. In: anthonyburgess.org [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/>

mladistvých, nazval Nadsat, což vyvodil z ruského derivativního sufixu pro čísla od 11 do 19, které rovněž označuje náctileté.⁴⁵

Burgessem uměle vytvořený Nadsat byl pro román nástrojem pro zkoumání individualismu a svobody prostřednictvím opuštění angličtiny. Rovněž sloužil i k odvedení pozornosti od násilí páchaného v románu a je na něm postaven i estetický zážitek čtenáře.

Název románu *A Clockwork Orange* pochází z, jak tvrdil Burgess, „věty, kterou jsem slyšel před mnoha lety a tak jsem si ji zamiloval, chtěl jsem ji použít jako název knihy. Ale samotnou frázi jsem si nevymyslel. Fráze „as weird as a clockwork orange“ je starý dobrý slang východního Londýna a nezdálo se, že je nutné ho vysvětlovat. Ted' tomu samozřejmě musím dát další význam. Naznačil jsem další rozměr. Naznačil jsem spojení organického, živého, sladkého – jinými slovy života, pomeranče – a mechanického, chladného, ukázněného. Svedl jsem je dohromady v jakémsi oxymóronu.“⁴⁶

Stejně jako mnoho Burgessových proklamací je i tento původ poměrně těžké doložit. Není zaznamenáno v žádném slovníku londýnského slangu a někteří lingvisté se domnívají, že tento výraz pochází z Liverpoolu. Před vydáním románu v roce 1962 neexistují žádné zaznamenané citace této fráze a jedinou autoritou pro její použití je sám Burgess. Je možné, že si Burgess špatně pamatuje pravou cockneyovskou frázi „All Lombard Street to a China Orange“, nebo si ji jednoduše vymyslel.⁴⁷

2.1 Jazyk díla v originále

2.1.1 Inspirace v ruštině a v jiných slanzích

Burgess se rozhodl používat ruštinu, protože se před návštěvou Leningradu v roce 1961 naučil základy tohoto jazyka. Pro návštěvu Leningradu byl motivován zájmem o ruskou kulturu a literaturu a původně zamýšlel napsat cestopis o sovětském Rusku. Avšak krátce po návratu do Anglie produkoval dva romány: *A Clockwork Orange* a *Honey for the*

⁴⁵International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange and Nadsat*. In: [anthonymburgess.org](https://www.anthonymburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange and Nadsat*. In: [anthonymburgess.org](https://www.anthonymburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

Bears. I pozdější autorův špionážní román *Tremor of Intent* čerpá ze znalostí získaných z této návštěvy a také obsahuje dialogy v ruštině.

Než se Burgess vydal do Leningradu strávil čas učením se jazyka, stejně jako předtím, než v 50. letech odjel žít do koloniální Malajsie. Jeho nadšení pro studium jazyků lze vidět v mnoha jeho dalších publikacích, kde se dají často sledovat směsi angličtiny, francouzštiny, italštiny a němčiny. Burgess si ve svém psaní vždy libuje v nových, archaických a neznámých slovech.⁴⁸

Burgess sám prohlásil, že dočtením této knihy každý získá základní ruskou slovní zásobu. Což se zprvu pro neslovanské čtenáře jevílo jako nelehký úkol. V románu se kromě přejatých ruských slov nachází nespočet vymyšlených či jinak modifikovaných slov. Přibližným odhadem asi tři procenta textu jsou cizí nebo vypůjčené. To je poměrně velké množství invaze, vezme-li se v úvahu neanglická povaha slov. Kdyby tato slova byla zcela symbolická nebo nápaditá, román by mohl být nesrozumitelný, jako by to bylo napsané v esperantu. To, co autor v této knize udělal, je vložení „těžkého prvku“ ruské slovní zásoby do řeči jeho postav.⁴⁹

Kromě ruského vlivu vychází podoba Nadsatu z dalších jazyků a slangů: například je zde převzato pár slov a frází ze slangu Romů, rýmovaného slangu Cockney, jazyka zlodějů či vojáků, kteří byli na bojišti během druhé světové války.⁵⁰ Oxfordský slovník angličtiny rýmovaný slang Cockney definuje jako londýnský dialekt nižších vrstev.⁵¹

V této spleti jazyků je Burgess opatrný, aby umožnil čtenáři samotnému podle kontextu slova dekodovat jeho význam. Nadsat se také používá jako jazyk odporu, což z hlavních postav románu vytváří protikulturní skupinu: umožňuje jim komunikovat způsobem, který se jasně vymyká standardní angličtině běžných lidí.

⁴⁸ International Anthony Burgess Foundation. A Clockwork Orange and Nadsat. In: [anthonyburgess.org](https://www.anthonyburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

⁴⁹ EVANS, Robert O. "Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' 'A Clockwork Orange.'" *Journal of Modern Literature*, vol. 1, no. 3, 1971, Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3831064>

⁵⁰ International Anthony Burgess Foundation. A Clockwork Orange and Nadsat. In: [anthonyburgess.org](https://www.anthonyburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

⁵¹ Oxford English Dictionary. [online]. Dostupné z: <https://public.oed.com/blog/cockney/>

2.1.2 Funkce Nadsatu

Stejně jako George Orwell se svým „Newspeakem“ v 1984 se Burgess zaměřoval na vytvoření nového fiktivního jazyka k zobrazení dystopické budoucnosti. Dalším cílem Nadsatu je znemožnit dosazení děje románu do jakékoli přesné geografické polohy. Rozhodnutí zkombinovat angličtinu a ruštinu přidává do prostředí prvek nejednoznačnosti a kniha naznačuje možnou budoucnost, kdy se ruská slova vstřebají do angličtiny z nějakého politického důvodu, který nikde není přesně uveden.

Kromě toho má Nadsat funkci i pomyslného krytí násilného chování hlavní postavy románu. Ačkoli jsou Alexovy násilné činy Nadsatem skryty, neubírá to na jejich dopadu ani nebrání čtenářům v jejich pochopení. Navíc naznačuje, že jelikož je Nadsat založen na ruských slovech a frázích, evokuje estetický zážitek, který nás spojuje s historií a tradicí způsobem, který anglická slova nemohou. Proto Nadsat naše chápání Alexových násilných činů spíše doplňuje, než aby je ubíral, a dává nám nahlédnout do Ruska v době, kdy Burgess román psal.

Mnohojazyčnost v literatuře je rozebírána Petrem Marešem, který věnoval jazyku *A Clockwork Orange* krátkou úvahu ve své knize „*Also nazdar!*“: *aspekty textové vícejazyčnosti* z roku 2003. Podle něho je Nadsat, jakožto smyšlený jazyk či slang, nositelem závažné informace a podílí se na budování celé sémantické sítě, která má vypovídat nejen o jazyce, ale i o jeho uživatelích. Působí tak jako charakteristika pro čtenáře cizí společnosti, ve které vystupují postavy románu. Čím nejenom definuje kulturu oné společnosti, ale i determinuje obraz jejího světa.⁵²

Při pohledu zpět na *A Clockwork Orange* ve své faktografické knize *You've Had Your Time* Burgess napsal: „*Román měl být cvičením v lingvistickém programování, s exotikou postupně objasňovanou kontextem: Odolal bych omezit jakýkoli požadavek vydavatele na poskytnutí slovníku. Ten by narušil program a zrušil vymývání mozků. Editor knihy, James Michie, trochu zaváhal, pokud jde o hustotu Nadsatu v románu, a navrhl, aby Burgess „zlehka ubral.“* A následně dodal: „*Nemůžete to na ně házet příliš rychle.*“⁵³

To mohlo vést redakční rady k revizím zejména v první části románu, kde vypravěč knihy čtenáři pomáhá a v některých případech i vysvětluje jednotlivé prvky Nadsatu.

⁵² MAREŠ, Petr. *"Also nazdar!": aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum, 2003. Acta Universitatis Carolinae. Str. 52

⁵³ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange and Nadsat*. In: [anthonymburgess.org](https://www.anthonymburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

Navzdory Burgessovu deklarovanému přání, aby do knihy nebyl zahrnut slovník Nadsatu, existuje několik vydání románu, která ho poskytují, počínaje vydáním z roku 1963, které vydal Norton ve Spojených státech. Slovníky se často objevují v nových překladech románu, a i aktuální vydání Penguin Classics a Norton Critical jeden obsahují. Názory čtenářů na hodnotu slovníku v knize se liší.⁵⁴

Studie Nadsatu v *A Clockwork Orange* představuje zajímavý problém identifikace. Vzhledem k tomu, že Burgessovým záměrem bylo, aby si to jeho čtenáři pochytili za pochodu, poskytl čtenářům jen malou pomoc k rozluštění významu tohoto nového jazyka. Což je problémem, který musí vyřešit překladatelé Burgessova románu do jiných jazyků. Hravost Nadsatu jasně představuje řadu výzev pro překladatele, kteří se snaží přeložit *A Clockwork Orange* do jiných jazyků. Překladatelé jsou vyzváni, aby našli analogii pro Burgessovo použití ruštiny a aby znovu vytvořili jakousi víceúrovňovou slovní hru s využitím zdrojů dostupných pro daný jazyk.⁵⁵

2.1.3 Složky Nadsatu

K určení složek, které Nadsat tvoří, je důležité nejprve definovat, co se rozumí pod pojmem vynalezený umělecký jazyk. Burgessův jazyk mladých není plně funkční jazyk, jako je například Tolkienova elfština. Jelikož v jejím případě se jedná o plně funkční jazyk s vlastní gramatikou a lexikony, vyplývá z toho, že mají také do určité míry to, co by se dalo nazvat vynalezenou kulturou, z níž fiktivně pocházejí.⁵⁶

V *A Clockwork Orange* však vynalezená jazyková složka není ani tak plně funkčním jazykem, jako spíše převýšením – tajným slangem ve skupině, nebo antijazykem. Jako takový je postaven na existujícím rámci angličtiny. Nově vytvořený jazyk musel pro čtenáře působit jako poněkud cizí, a přitom rychle pochopitelný.⁵⁷

To je částečně vysvětleno v románu, když jeden z Alexových lékařů popisuje jeho nadsatskou řeč jako „*Trocha zbytků původního městského slangu,*“ ... „*Taky trocha*

⁵⁴ International Anthony Burgess Foundation. *A Clockwork Orange and Nadsat*. In: [anthonyburgess.org](https://www.anthonyburgess.org) [online]. Dostupné z: <https://www.anthonyburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

⁵⁵ BENET, Vincent. *Nadsat: the anti-language of A Clockwork Orange* [online]. Dostupné z: https://www.academia.edu/32859111/Nadsat_the_anti_language_of_A_Clockwork_Orange

⁵⁶ CURRY, Niall, Jim CLARKE a Benet VINCENT. *Ponying the Slovos: A Parallel Linguistic Analysis of A Clockwork Orange in English, French, and Spanish*. In: CAMPBELL, Ian, ed. *Science Fiction in Translation* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2021, Dostupné z: <https://ponyingtheslovos.coventry.domains/outputs/breaking-down-nadsat-into-categories/>

⁵⁷ Tamtéž.

cikánštiny. Ale většina slov má anglosaské nebo ruské kořeny. Propaganda. Podprahová infiltrace."⁵⁸ To znamená, že převážná část Alexovy řeči je založena na angličtině, často různými způsoby zmutované, doprovázena rusifikovaným lexikonem a některými existujícími slangovými komponenty. To pomohlo pro identifikování složek Nadsatu, které všechny fungují na principech morfologie, sémantiky či tvůrčí invence. Studii Nadsatu se věnoval profesor aplikované lingvistiky na Coventry University v Anglii Benet Vincent. Složky Nadsatu, se kterými se bude pracovat v další kapitole, rozdělil na následující:

1. ‚Core‘ Nadsat – převážně rusifikovaná lexika, která přitáhla většinu kritické a lingvistické pozornosti.
2. *Kreativní morfologie* – složka obsahující pojmy odvozené z angličtiny různými způsoby, které nejsou v angličtině obecně povoleny.
3. *Sloučeniny* – ty Burgess konstruoval v rámci Nadsatu pomocí složených termínů podobným způsobem, jak se takové sloučeniny konstruují v jiných jazycích, jako například v němčině, ale ne jak to klasicky funguje v angličtině.
4. *Archaismy* – složka představující zvláštní a evokující pseudoalžbětinský tón a lexiku, které Alex často používá, když mluví Nadsatem.
5. *Rýmovaný slang* – což odpovídá nejen termínům, které si Burgess vypůjčil z existujícího rýmovaného slangu, ale také rýmovanému slangu jeho vlastního vynálezu.
6. *Truncations* – kategorie převážně anglických slov, která Burgess zkracuje bez ztráty zjevného významu a převádí je do použití nadsat.
7. *Babytalk* – kategorie termínů, či spíše kreativní metodologie lingvistické konstrukce, v níž se počítá s Alexovým dětským opakováním určitých slabik ve slovech, aby je převedl na Nadsat.⁵⁹

⁵⁸ BURGESS, Anthony. *Mechanický pomeranč*. Revidované a rozšířené vydání. Přeložil Ladislav ŠENKYŘÍK. Praha: Odeon, 2016, str. 50.

⁵⁹ CURRY, Niall, Jim CLARKE a Benet VINCENT. *Ponying the Slovos: A Parallel Linguistic Analysis of A Clockwork Orange in English, French, and Spanish*. In: CAMPBELL, Ian, ed. *Science Fiction in Translation* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2021, Dostupné z: <https://ponyingtheslovos.coventry.domains/outputs/breaking-down-nadsat-into-categories/>

2.2 Jazyk díla v českém překladu

Román do českého jazyka, zatím jako jediný, přeložil překladatel Ladislav Šenkyřík v roce 1992, který se věnoval převážně překladům beletrie z angličtiny. Po roce 1989 pracoval kromě Burgessova *A Clockwork Orange* například na titulech Vladimira Nabokova, Iana McEwana, Nicholsona Bakera nebo Charlese Bukowského. Také vybral a přeložil málo známé povídky Edgara Allana Poea.⁶⁰

V případě překladu *A Clockwork Orange* a *Nadsatu* (v češtině znám jako jazyk Týnů) do češtiny je Šenkyříkův překlad přijímán vcelku negativně. Při jeho prvním vydání v roce 1992 vyvolal mnoho nevole. V dalších vydáních knihy, chváleno je zejména vydání z roku 2005, jsou drobné chyby, kterých se Šenkyřík v prvním překladu dopustil, opraveny nebo jsou i doplněna slova, která v původním vydání vynechal.⁶¹

Úroveň překladatelské práce, která byla na *A Clockwork Orange* odvedena je často popisována jako nedostatečná. Ačkoliv je dílo pro překladatelskou činnost řazeno k těm obtížnějším, do češtiny je jeho překlad obtížnější ještě o to, že musí být nahrazena ruská slova, která mají pro slovanské čtenáře srozumitelnější význam. A to popírá původní Burgessův záměr, protože knihu psal hlavně pro britské čtenáře v době, kdy ruština nebyla pokládána za jazyk, kterému by měl rozumět každý.

Burgess si pohrával s běžnými konvencemi řeči jako by zkoušel čtenářovu schopnost číst. Jestliže je nyní pro mladší generace obtížné číst například Shakespeara, protože to vyžaduje vyrovnat se s tehdejší zastaralou slovní zásobou, pak číst *A Clockwork Orange* znamená projít si týmiž obtížemi, ovšem s tím rozdílem, že jsou navozeny uměle. Právě tento fakt to dříve činil pro čtenáře anglické verze ve skutečnosti ještě obtížnější, protože neexistoval žádný aparát s poznámkami pod čarou a většina čtenářů měla příliš nízkou nebo žádnou úroveň ruštiny, jejíž porozumění bylo nutné k celkovému porozumění knize.⁶² Takový aparát s poznámkami už je nyní ve většině novodobých vydáních včetně těch českých. Objevilo se už v prvním českém vydání knihy, ale zde se nabízí otázka, zda je slovník vůbec třeba. Pokud *Nadsat* vychází z ruštiny, která je

⁶⁰ Aura-pont. Ladislav Šenkyřík. In: Aura-pont.cz. Dostupné z: <https://www.aura-pont.cz/persons/ladislav-senkyrik>

⁶¹ JANÁK, Petr. Potíže s jazykem Týnů. In: ILiteratura.cz [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/27357-burgess-anthony-mechanicky-pomeranc>

⁶² EVANS, Robert O. "Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' 'A Clockwork Orange.'" *Journal of Modern Literature*, vol. 1, no. 3, 1971, Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3831064>

češtině velice blízká, tak by dekódování jazyka mělo být pro české čtenáře podstatně jednodušší než pro britské.

V českém překladu *A Clockwork Orange* tomu tak není. Šenkyřík nevycházal z ruštiny tolik jako Burgess a místo toho zvolil pro čtenáře možná více matoucí směs prvků anglického, německého a částečně i ruského původu.⁶³

Burgess v románu upravoval ruská slova tak, aby v angličtině působila věrohodně, zvukomalebně a aby pokud možno umožňovala i hru s významy slov. Překladař tedy měl upravovat slova stejným způsobem. V originále jsou jisté hláskové skupiny zjednodušovány, zkracovány nebo upraveny za použití rozdílných koncovek, které měly slovo více přiblížit angličtině.⁶⁴

V případě Šenkyříka se zdá, že se zvukovou stránkou příliš nezabýval a nevyřešil ani problémy se zařazením do příslušných českých paradigmat. Jejich grafická podoba je značně nevěrohodná a Burgessově snaze zcela odporující. Ani čtenář, který nezná jediné anglické slovo, by nepovažoval podobné výrazy za reálně existující slang, o hudebním zážitku ze zvuku nemluvě.⁶⁵ Dalším rozdílem pak může být i konzistentnost obou těchto jazyků. Zatímco původní Nadsat má svoje pravidla, která dodržuje, tak Šenkyřík tato pravidla v jazyku Týnů často přehlíží.

Napětí dané infiltrací ruských výrazů do angličtiny nebylo možné v překladu zachovat, zvolené řešení (užití směsi prvků angličtiny, němčiny a ruštiny, slangismů a neologismů v českém textu) ale vede, jak autor přesvědčivě ukazuje, k rozrušení propracovaného systému funkcí, které má Nadsat v originále, a navíc je překlad poznamenán řadou nedůsledností, nepřesností a chyb.⁶⁶

Petr Dudek ve své recenzi *A Clockwork Orange* pro Literární noviny z roku 1993 odsuzuje překlad jako zklamání pro české čtenáře těšící se na Burgessův líbivý Nadsat. Šenkyříkovi vytýká hlavně to, že dělá z jazyka Týnů nepořádný a nepřehledný zmatek. Poznamenává také, že text obsahuje řadu chybných překladů, gramatických chyb a opomenutí, což naznačuje, že revize také nebyla příliš pečlivá. Dalším terčem kritiky

⁶³ MAREŠ, Petr. *"Also nazdar!": aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum, 2003. Acta Universitatis Carolinae. Str. 52

⁶⁴ JANÁK, Petr. *Potíže s jazykem Týnů*. In: ILiteratura.cz [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/27357-burgess-anthony-mechanicky-pomeranc>

⁶⁵ JANÁK, Petr. *Potíže s jazykem Týnů*. In: ILiteratura.cz [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/27357-burgess-anthony-mechanicky-pomeranc>

⁶⁶ MAREŠ, Petr. *Výzkumy vícejazyčnosti v literatuře (Zahraniční knihy a domácí studie)* In: Slovo a smysl [online]. Dostupné z: <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/313>

je nejednotnost jak jazyka Týnů, tak nespisovné češtiny, chudý výběr ekvivalentů různých slov, ztráta slovních hříček a her s jazykem, a především překladem ztracená existence ideologického podtextu.⁶⁷

Posledním zásadním problémem, na který ve svém článku *Potíže s jazykem Týnů* upozorňuje kritik Petr Janák upozorňuje, je překladatelův slovník jazyka Týnů. Podle něho by rozbor chyb a nepřesností ve slovníku vydal na několik odstavců a samotné jeho zařazení je kontroverzní – Burgess jakékoliv formy slovníku jako pomoci čtenáři při čtení odmítal. Překladatel závažně ztížil možnost odhalovat význam slov z kontextu a slovníček zmatek jen stupňuje svou nepřehledností, nekompletností i samotnou podobou hesla. Ve 4. vydání byl sice (znovu) opraven a byla z něj odstraněna některá slova, která se v překladu vůbec nevyskytují, ovšem zmizela z něj i slova, která se objevují hned na první straně (pro čtenáře je začátek knihy nejobtížnější, co se dekodování jazyka týká), a naopak mnohdy ani jednou nepoužitá slova se ve slovníku dosud nacházejí.⁶⁸

2.3 Jazyk ve filmové adaptaci

Použití Nadsatu v mluvené formě tvoří další neméně důležitou část celkového dojmu, který má ve sledujícím filmová adaptace vyvolat. Divák má ve filmu možnost lépe pozorovat určité jevy, které v knize pozorovat nelze, protože se přikládá i audiovizuální vjem, který může pomoci při dekodování Nadsatu.

O využití jazyka Nadsat psala i ve své kritice pro časopis *New Yorker* literární kritička Pauline Kael v roce 1972. Uvedla: „*Film si zachovává trochu slangu Nadsatu, ale žádný z rychlých rytů Burgessovy prózy, a tak se zdá, že dialekt je mnohem obloukovější než v knize. Mnoho dialogových sekvencí pokračuje a pokračuje až do strnulosti nečinnosti.*“⁶⁹

Z úryvku této kritiky se dá vyvodit, že Nadsat je ve filmu využit, ale ne v takové míře jako v knize. S čímž kontrastuje Burgessovo vlastní hodnocení, že film si „udržel 75 % Nadsatu“ (jak uvádí deník *Evening Standard*). Burgessův odhad se v tomto případě zdá

⁶⁷ KOLÁŘ, Jakub. *Czech Translation of Nadsat in A Clockwork Orange and Proposal of New Solutions* [online]. Brno, 2020. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/egq41/>

⁶⁸ JANÁK, Petr. *Potíže s jazykem Týnů*. In: *ILiteratura.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/27357-burgess-anthony-mechanicky-pomeranc>

⁶⁹ KAEL, Pauline. *A Clockwork Orange: Stanley Strangelove*. In: *The New Yorker*, 1972. Dostupné z: <http://www.visual-memory.co.uk/amk/doc/0051.html>

nerealistický – ponechání takového množství Nadsatu by jistě znemožnilo divákům porozumět částem filmu.

Kubrick podobu Nadsatu takřka nezměnil, pouze přišel s novými nápady, jak Nadsat lehce rozšířit. A to i přes to, že je v jeho adaptaci využíván méně než v románu.⁷⁰

Využití jazyka se dá dobře porovnat hned v úvodní scéně, kterou má román i filmová adaptace takřka totožnou. Pro porovnání uvedu všechny tři verze – tedy nejdříve originál, poté český překlad a poté přepis scénáře filmové adaptace.

„There was me, that is Alex, and my three droogs, that is Pete, Georgie, and Dim. Dim being really dim, and we sat in the Korova Milkbar making up our rassoodocks what to do with the evening, a flip dark chill winter bastard though dry. The Korova Milkbar was a milk-plus mesto, and you may, O my brothers, have forgotten what these mestos were like, things changing so skorry these days and everybody very quick to forget, newspapers not being read much neither. Well, what they sold there was milk plus something else.“⁷¹

„To sem byl já, teda Alex, a tři moji frendíci, to jako Pítrs, Jiřík a Tupoun, kterej je opravdu tupej, a seděli sme v mlíčňáku Korova a decidovali se, co budem ten večer dělat, když je venku zima jak v prdeli, i když aspoň, že neprší. Mlíčňák Korova byl typickej plac plus-mlíko, a vy ste už, bratři moji, snad pozapomněli, jak tyhle placy vypadaly, věci se dnes tak kvikle měněj a všichni strašně rychle zapomínaj, a ani noviny se moc nečtou. Takže to byl takovej plac, kde se prodávalo mlíko plus něco k tomu.“⁷²

„There was me, that is Alex, and my three droogs, that is Pete, Georgie and Dim and we sat in the Korova milkbar trying to make up our rassoodocks what to do with the evening. The Korova Milk Bar sold milkplus, milk plus vellocet or synthemesc or drencom which is what we were drinking. This would sharpen you up and make you ready for a bit of the old ultraviolence.“⁷³

Na těchto třech ukázkách se dá sledovat, že zatímco původní román i jeho překlad obsahují sekvenci, ve které hlavní postava, tedy vypravěč, promlouvá přímo ke čtenáři,

⁷⁰ NOLETTO, Israel Alves Correa a Margareth Torres de Alencar COSTA. *Nadsat - the language of violence: from novel to film*. Ilha do Desterro A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies. [online] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317413588_Nadsat_-_The_Language_of_Violence_from_Novel_to_Film

⁷¹ BURGESS, Anthony. *A Clockwork Orange*. London: Penguin Classics, 2000. str. 1.

⁷² BURGESS, Anthony. *Mechanický pomeranč*. Revidované a rozšířené vydání. Přeložil Ladislav ŠENKYŘÍK. Praha: Odeon, 2016, str. 1.

⁷³ *Mechanický pomeranč* [A Clockwork Orange]. [film]. Režie Stanley KUBRICK. Velká Británie/USA, Warner Brothers, 1971.

tak ve filmové adaptaci je tato část vynechána. Ve filmové promluvě je rovněž vynechán i dovětek ohledně Alexova přítele, který je přezdíván Dim (v češtině Tupoun), kde je vysvětlen význam jeho přezdívky.

Pro změnu je do promluvy hned přidán odkaz, a i jakýsi nástin dalšího odvíjení děje – konání násilí. V tomto je filmová adaptace napřed, protože Kubrick nemusí nechávat postavu promlouvat k divákovi přímo – divák má pocit, že na něho Alex mluví přímo na základě úvodního záběru, kdy se postava dívá přesně do záběru kamery a potažmo i na diváka. A v tomto duchu se to nese i po zbytek filmu.

Z toho vyplývá, že jazyk je ve filmové adaptaci využíván a je využíván správně, i když v omezenějším množství. Kubrick nechává Nadsat ve stejné formě, v jaké ho Burgess napsal, rozdíl je v tom, že určuje, kdy Nadsat vynechat a nechat postavy na plátně mluvit pouze svými činy.

Praktická část

V praktické části bakalářské práce se bude zkoumat jazyk díla *A Clockwork Orange* ve třech různých aspektech. Bude se nahlížet na celkový aspekt překladu díla do češtiny a poté konkrétněji na jazykové, kognitivní a translatologické aspekty, které budou demonstrovány na příkladech. Rozebráno bude ještě využití Nadsatu a analyzování způsobu jeho překladu do jazyka Týnů.

3 Aspekty překladu díla

Proces literárního překladu do českého jazyka zahrnuje různé techniky, které se používají k přesnému vyjádření autorova zamýšleného významu. To zahrnuje lingvistickou analýzu, porozumění literárním termínům a znalost překládaného jazyka.

Kromě toho mohou být následovány i určité modely, jež se snaží vystihnout a popsat proces uměleckého překladu. Jsou to jazykové, komunikační a situační. U posledního zmíněného je typické respektování mimojazykových vlivů na proces překladu.⁷⁴ To by se dalo považovat za případ *A Clockwork Orange* a procesu překladu Nadsatu do jeho českého ekvivalentu jazyka Týnů.

Petr Janák se ve svém příspěvku do Jazykovědných aktualit věnuje problematice překladu Burgessova románu. Zejména postupům Ladislava Šenkyříka a celkové funkci vícejazyčnosti v *A Clockwork Orange*. Podle něho úroveň překladu jako celku není příliš vysoká, obsahuje množství chyb vedoucích ke zkreslení nebo celkovému zatemnění některých pasáží. Interpretovat dílo ve shodě s originálem a předložit jej českému čtenáři je v tomto případě podle něho obtížné.⁷⁵ Toto téma bude rozebráno později v podkapitole o jazykových aspektech.

3.1 Kognitivní aspekty

A Clockwork Orange je román, který zkoumá kognitivní lingvistické aspekty jazyka a jak utváří naše chápání světa. Tyto aspekty jsou v románu reprezentovány mnohostranně a komplexně.

⁷⁴ HRDLIČKA, Milan. Literární překlad a komunikace. Praha: ISV nakladatelství, 2003, str.

⁷⁵ JANÁK, Petr. Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči. In: Jazykovědné aktuality roč. XLII – 2005 č. 1 a 2. Dostupné z: https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2005_1-2.pdf

3.1.1 Interpretace kognitivních aspektů na základě teorií George Lakoffa

George Lakoff je americký kognitivní lingvista, filozof a autor, který má vliv na poli politického diskurzu. Jeho poznatky o tom, jak lidé používají jazyk k rámování problémů, pomohly utvářet veřejnou debatu o tématech, jako jsou klimatické změny a otázky sociální spravedlnosti. Lakoff v současné době vyučuje na Univerzitě v Berkeley a pokračuje v psaní knih o politice, morálce a jazyce.⁷⁶

Kognitivní lingvistika je lingvistická teorie vyvinutá v 80. letech 20. století. Tato teorie nabízí nový přístup k pochopení vztahu mezi jazykem a myslí se zaměřením na zpracování přirozeného jazyka a kategorizaci percepční zkušenosti. Hlavním cílem kognitivní lingvistiky je popsat, jak lidé používají vnímání a zkušenost ke kategorizaci a konceptualizaci používání jazyka. Teorie navrhuje, že neexistuje žádný ostrý rozdíl mezi poznáním a jazykem, přičemž obojí je hluboce propojeno.⁷⁷

Lakoffova odpovídající teorie naznačuje, že kategorizace přirozeného jazyka není omezena pouze na lingvistické aspekty, ale zahrnuje všechny kognitivní jevy. Kognitivní lingvistika si tedy klade za cíl poskytnout komplexní rámec pro pochopení toho, jak používáme vnímání, zkušenost a poznávání ke konceptualizaci našeho světa prostřednictvím jazyka.⁷⁸

Na základě Lakoffovy teorie by se kognitivní lingvistické aspekty v *A Clockwork Orange* daly popsat analýzou mluvených a psaných textů, které jsou v románu přítomny. V románu je pozoruhodné u těchto textů zkoumat jejich lexikální hustotu a převládající lexikální slova. V podrobnější studii aspektů jazyka by se mohlo ukázat, že tyto aspekty jazyka jsou konstitutivní součástí Alexova používání jazyka. Zkoumáním různých slov používaných v Nadsatu a stupně jejich formálnosti by se mohla čerpat data na podporu zjištění o Alexově lingvistickém stylu.

Zkoumání dalších kognitivních lingvistických aspektů v *A Clockwork Orange* se podle Lakoffovy teorie vztahuje i na masku, kterou Alex nosí, a na jeho necitlivost vůči ostatním. Na to, co umožňuje Alexovi modifikovat svůj jazykový cit podle různých společenských situací, ale co také vede k jeho neschopnosti formulovat jazykové a sociální rozdíly postav. Na základě této teorie by také šlo studovat tělo jako prostředek

⁷⁶ LAKOFF, George. [online]. Dostupné z: <https://george-lakoff.com/blog/>

⁷⁷ SCHWARZ-FRIESEL, Monika. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. V Praze: Dauphin, 2009, str. 5

⁷⁸ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. Str. 17

k rozšíření našeho smyslu pro jazyk mimo verbální komunikaci. Úpravou jazyka se totiž mohou rozdíly v komunikaci lépe formulovat a rozšířit čtenářovu perspektivu za hranice těla.

Při analýze kognitivních lingvistických aspektů v *A Clockwork Orange* podle Lakoffa můžeme zdůraznit důležitost uvědomění si jejich sémantické koherence, zejména s ohledem na lexikální soudržnost a fonostylistiku textu. Abychom porozuměli chování postav, musíme použít naše pozorování jejich jednání a jazyka k pochopení událostí na hluboké sémantické úrovni. Dle jeho teorie vyplývá, že zatímco náhodnost se řídí svými vlastními pravidly, je stále možné předpovídat události na základě fonologických rysů a lexikálních vztahů.

Případů kognitivní interpretace v *A Clockwork Orange* je nespočet, proto uvedu pár praktických případů z původního Nadsatu a jaké jsou jejich české ekvivalenty v jazyku Týnů. Zhodnocen zde bude jejich význam a zachování po překladu do českého jazyka.

Jako první příklad by se dalo zvolit slovo, které čtenáře románu provází hned od první strany. Je to slovo *droog*, do češtiny přeloženo jako *frendik*. V původním významu slovo *droog* vychází z ruštiny a označuje přítele, ale jeho použití v angličtině v kontextu jazyka hlavní postavy a jeho užívání drog na denní bázi může čtenáři iniciovat i spojitost s anglickým slovem *drug* označující drogu. V jazyku Týnů se tato spojitost překladem zvolení výchozího anglického slova *friend* ztrácí.

Pozoruhodné zde může být i slovo *baboochka*, ve kterém Burgess opět využívá původní ruské slovo pro označení babičky. Ovšem v originálním Nadsatu a i jazyku Týnů (ve kterém je slovo přeloženo jako *babooshka*) význam tohoto slova není pouze slovo babička, ale i stará žena, což vychází z předpokladu, že každá stará žena je babičkou. Tento předpoklad podporuje tvrzení, že ženy musí plodit děti a že každá jistě nějaké má, čímž je následně i definována.

Posledním a neméně pozoruhodným slovem může být výraz Nadsatu označující cigaretu – *cancer*. V angličtině toto slovo označuje nemoc rakovinu, jejíž jeden typ je často spojován s uživateli cigaret. Rakovina plic je také označována jako nemoc kuřáků. Na základě metonymického přenesení významu se v tomto jazyku tedy dá cigareta vnímat jako rakovina. Do češtiny je slovo přeloženo jako *rakovka*, což rovněž vychází z podobného předpokladu jako původní *cancer*.

3.1.2 Morální otázky

V *A Clockwork Orange* je společnost zobrazena jako bezútěšná totalitní společnost, kde vláda a její instituce obětují lidská práva výměnou za pořádek a kontrolu. Příběh se odehrává v dystopické budoucnosti, kde hlavní hrdina, muž jménem Alex, a jeho drogové páchatelé hrozně zločiny ultranásilí na nevinných lidech. Když je však Alex vystaven averzní terapii pomocí techniky Ludovico, stává se neschopným páchat násilné činy kvůli neustálé dehumanizaci, kterou zažívá. Tato technika je jen jedním příkladem toho, jak se propaganda používá k manipulaci s myslí lidí a omezování jejich svobody. Jedním z nejvýraznějších témat je pokus napravit Alexovo násilnické chování prostřednictvím zmíněné techniky Ludovico. Hlavní postava Alex dominuje vyprávění jako ústřední vnímající entita, ale i přesto je postavení protagonisty v tomto románu nejednoznačné, protože Alexovy násilnické sklony ztěžují čtenářům, aby ho plně přijali jako hrdinu.

Kognitivní lingvistické aspekty *A Clockwork Orange* prozrazují jeho politické poselství a původ a také ukazují složitost Alexova jazyka. Burgess využívá Alexe, hlavního vypravěče, aby prozkoumal důsledky vládní kontroly nad činy jednotlivce. Využití jazyka románu je nedílnou součástí tohoto zkoumání, protože ukazuje, jak lze jednání postav ovlivnit různými slovy a pohledy na svět. Burgess vytváří v románu dva světy, jeden, kde vládne násilí, a druhý, kde je svobodná vůle posvátná. Celkovým poselstvím je, že společnost nemůže vynutit konformitu, aniž by obětovala individuální autonomii

Události v *A Clockwork Orange* zdůrazňují důležitost svobody jednotlivce a nebezpečí jejího obětování pro vnímané společenské výhody. Tímto způsobem Burgess účinně vyjadřuje pocit odcizení a odpojení od společnosti. Tyto lingvistické aspekty románu Anthonyho Burgesse jsou zásadní pro pochopení psychologie postav a afektivního prostředí. Burgessův definující román je mocným nástrojem, který čtenářům pomáhá řešit existenciální výzvy a lépe nahlédnout do jejich psychiky. *A Clockwork Orange* metaforicky představuje postavy románu, které manipuluje společnost a jejich vlastní touhy. Burgessova dystopická vize je komentářem k moderní společnosti a jejímu dopadu na jednotlivce.

3.1.3 Metafory

George Lakoff ve své knize *Metafory, kterými žijeme* představil koncept konceptuální metafory jako způsob, jak porozumět tomu, jak používáme jazyk k vyjádření abstraktních myšlenek. Podle Lakoffa se konceptuální metafory vyskytují, když se lingvistické metafory používají k obraznému srovnání mezi dvěma různými doménami zkušenosti. Tento metaforický výraz vytváří konceptuální mapování mezi koncepty zdrojové domény a koncepty cílové domény. Strukturální metafora se pak stává součástí našeho lingvistického významu a umožňuje nám snadněji porozumět složitým myšlenkám pomocí generativních metafor, které mapují různé zdrojové domény na cílovou doménu.⁷⁹

A Clockwork Orange je příběh plný metafor, které podněcují témata svobodné vůle, morálky a důsledků násilí. Burgess nutí své publikum ke kritickému přemýšlení o těchto konceptech pomocí temných explicitních obrazů. Román lze vnímat jako děsivou bajku s hlubším významem, který přesahuje pouhou akci na povrchu.

Právě metafory tu hrají klíčovou roli. Skrze je totiž román zkoumá složitý vztah mezi obětí a obětí (myšleno mezi obětmi Alexova chování před uvězněním a poté obětí jako Alexe po jeho propuštění), stejně jako rozmazané hranice mezi dobrem a zlem. Jako spisovatel sám Burgess používá metafikční doteky, aby komentoval povahu samotného psaní. Prostřednictvím bitev a pokusů o vykoupení se Alexova temnější povaha zrcadlí v dalších postavách, které také bojují s vlastním násilím – příkladem mohou být jeho staří přátelé.

Dalším metaforickým prvkem v *A Clockwork Orange* je použití moderních obrazů a postavení děje románu do blíže nespécifikované budoucnosti. Tato situovanost posiluje téma mechanizace, které se táhne celým románem a slouží ke zdůraznění nedostatku empatie společnosti vůči jejím občanům.

Autor zkoumá metafyzické problémy, jako je svobodná vůle a vládní kontrola. Tímto aspektem *A Clockwork Orange* možná nabírá dalšího autobiografického prvku, neboť se Burgess sám mohl cítit jako levicový spisovatel (stejně jako postava spisovatele v románu) a postavu Alexe využíval k vyjádření svých politických názorů.

⁷⁹ LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. Str. 36

3.1.4 Metafora názvu

Název *A Clockwork Orange* (*Mechanický pomeranč*) jako takový symbolizuje jakousi manipulaci, protože jedna jeho složka představuje něco mechanického, robotického a řízeného vnějšími silami. Na druhou stranu je to však také něco organického. Pomeranč, organické ovoce se sladkou chutí, které poskytuje výživu – analogie toho, jak společnost může jednotlivce zajistit, ale také ho ovládat.

Název *A Clockwork Orange* tedy může sloužit i jako metafora pro lidskost hlavního hrdiny, která je zbavena a nahrazena mechanickým chováním.

3.1.5 Nadsat a metafory

Použití Nadsatu je v tomto románu klíčovým nástrojem a Alexovy řečové vzorce používání Nadsatu dodávají jeho postavě prvek vzpoury proti establishmentu. Prostřednictvím jeho reakcí na různé situace vidíme cílový proces v praxi, když se pokouší sladit svou násilnickou povahu s očekáváním společnosti. Tento experiment však nakonec selže a významy za násilím a svobodnou vůlí jsou zpochybňovány. Tyto lingvistické aspekty *A Clockwork Orange* pomáhají čtenářům vidět Burgessův příběh v novém světle. Použitím jazyka k manipulaci s našimi emocemi vůči Alexovi dalším postavám příběhu lépe porozumíme tomu, jak psychologie ovlivňuje prostředí a pomáhá odhalovat společenské neduhy.

3.2 Jazykové aspekty

Aby mohly být lépe určeny jednotlivé jazykové aspekty po překladu, je třeba nejdříve nahlédnout na funkce Nadsatu v románu v originálu.

Původní Nadsat Janák v primární komunikaci rozděluje podle funkcí, jež plní. Ty jsou následující:

- 1) funkce atmosférotvorná;
- 2) funkce politicky zařazovací;
- 3) funkce diferenciatní a identifikační.

V sekundární komunikaci se k těmto třem funkcím ještě přidávají další funkce:

- 4) funkce dorozumivací;

5) funkce komická.⁸⁰

Následně tyto funkce porovnává s jejich českým ekvivalentem, tedy jazykem Týnů, aby posoudil míru jejich zachování v textu. Podle něho je pochopitelné, že ani v méně komplikovaném textu nelze zachovat shodný poměr jednotlivých funkcí. Avšak považuje za důležité zachování alespoň prvních tří, neboť při jejich nesprávném překladu ztrácejí na intenzitě. Jako nejdůležitější funkci Janák označuje funkci třetí, následuje funkce první a druhá. Toto pořadí zároveň shodou okolností naznačuje „přeložitelnost“ prostředků nesoucích tyto funkce do jiného jazyka a možnost adaptace v jiném jazykovém a kulturním prostředí. Dodržení čtvrté a páté funkce je podle něho potom už poměrně jednoduché a jejich rozbor tak není třeba.⁸¹

3.2.1 Funkce atmosférotvorná

Podle Janáka je funkce atmosférotvorná v českém překladu *A Clockwork Orange* deformována více než ostatní. Burgess měl v tomto případě mnohem snazší výchozí pozici – vybral jeden slovní tvar (většinou základní) z flektivního jazyka a syntakticky ho zařadil na místo patřičného anglického tvaru. Jeho úprava se týkala (kromě posunu významu) přepisu fonetické stránky ruských slov anglickou abecedou, tak aby si zvukově odpovídal. Pro angličtinu je podobný způsob přejímání cizích slov neobvyklý, naopak pro ruštinu poměrně běžný. Obtížně vyslovitelné hlásky a hláskové skupiny byly zjednodušeny například odpadnutím měkkého a tvrdého znaku.⁸²

Šenkyřík se pokusil pro češtinu adaptovat anglická slova, kterými by se překládaly výrazy z Nadsatu do angličtiny. Nezabýval se však zvukovou stránkou a ani zařazením těchto neologismů do příslušný paradigmat českého lexika. S vidovými rozdíly, participiálními koncovkami, pádovými koncovkami, rekcí sloves a frazeologickými spojeními si neporadil už vůbec.⁸³

⁸⁰ JANÁK, Petr. Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči. In: Jazykovědné aktuality roč. XLII – 2005 č. 1 a 2. Dostupné z: https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2005_1-2.pdf

⁸¹ Tamtéž.

⁸² JANÁK, Petr. Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči. In: Jazykovědné aktuality roč. XLII – 2005 č. 1 a 2. Dostupné z: https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2005_1-2.pdf

⁸³ Tamtéž.

A ačkoliv se mu relativně dobře a věrohodně povedlo začlenit autorovy neologismy a české slangové výrazy, tak dodržet atmosférotvornou funkci pomocí prostředků jazyka Týnů se mu nepodařilo.⁸⁴

3.2.2 Funkce politicky zařazovací

Podle Janáka je dodržení politicky zařazovací funkce v překladu prakticky nemožné. Geografické, kulturní a v samozřejmě i jazykové důvody brání jakémukoliv překladu vytvořit odpovídající strukturu, ze které by vyplýval i obdobný smysl.⁸⁵

Aby Šenkyřík zamezil politicky zařazovací funkci takovým způsobem, jako se o to pokusil Burgess, tak musel omezit využívání ruských slov, protože jsou českému jazyku bližší než původní angličtině. V českém čtenáři by přemíra ruštiny mohla evokovat kulturní zkušenost se Sovětským svazem. Přidáním elementu angličtiny do jazyka Týnů se tak Šenkyřík tomuto dějá vu vyvaroval.

3.2.3 Funkce diferenciacní a identifikační

Zatímco Burgess nesouhlasil s jakoukoliv formou slovníku Nadsatu pro *A Clockwork Orange*, tak všechna česká vydání slovník jazyka Týnů obsahují. Z Janákovy rozboru této funkce vyplývá, že plynulý přechod od jednoho k druhému byl v českém překladu románu závažně narušen jak v oblasti frekvence výrazů, tak i jejich významů a kontextu. Jazyk Týnů byl kvůli míšení rozdílných výrazů nivelizován, naopak ozvláštňování českého překladu novými výrazy na místě známých výrazů v *A Clockwork Orange* znesnadňuje jejich interpretaci.⁸⁶

3.3 Kulturní aspekty

Román *Clockwork Orange* je komplexní dílo, které se ponořuje do různých kulturních aspektů, ve kterých zkoumá témata válčení gangů a společenské kontroly. Žádný z Burgessových románů nezpůsobilo tolik kontroverze a debat jako právě *A Clockwork Orange*. Mnoha lidem se kniha nelíbí kvůli jejímu grafickému násilí a znepokojivé

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ JANÁK, Petr. Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči. In: Jazykovědné aktuality roč. XLII – 2005 č. 1 a 2. Dostupné z: https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2005_1-2.pdf

povaze, jiní však obdivují její kulturní rozšíření. Přes svou kontroverzní povahu zůstává *A Clockwork Orange* významným dílem, které i dnes ovlivňuje populární kulturu. Sláva Burgessova *A Clockwork Orange* je částečně způsobena jeho konfrontačním vhladem do anglické a americké společnosti. Ačkoli je *A Clockwork Orange* často srovnáván s jinými dystopickými díly, jako je Orwellův román *1984* nebo Huxleyho *Brave New World*, zaslouží si uznání za svůj přehnaný dopad na kulturu mládeže. Román zkoumá temnou stránku lidské povahy a vyzývá čtenáře, aby pochybovali o své vlastní morálce.

3.3.1 Kultura mladých

Román poskytuje zadumanou a násilnou reflexi hédonistické a nihilistické kultury mládeže své doby. Čtenáře vtáhne do dystopického světa, kde je násilí, sex a užívání drog samozřejmostí. Kulturní aspekty jsou zde četné a rozmanité. Jedním z pozoruhodných rysů, kterým je můžeme sledovat, je zmiňovaný vynalezený slang Nadsat používaný hlavním hrdinou. Vytvoření tohoto slangového jazyka ovlivnilo Burgessovo vykreslení kultury hlavního hrdiny.

Jedním z nejvýraznějších kulturních aspektů *A Clockwork Orange* je právě to, jak Burgess podkopává samolibost mladých kultur. Mladí hrdinové románu jsou vykresleni jako násilníci a amorální lidé, kteří vzpourou a nekonformností zpochybňují tradiční vztah mezi mládeží a spořádaným životem zbytku společnosti. Burgess podkopává tuto připoutanost tím, že zneužívá jejich vědomosti a ukazuje, že revolta mládeže má důsledky.

3.3.2 Kultura sexu a násilí

Román je známý právě svým propojováním ústředních témat sexu a násilí. Hlavní postava románu Alex je nechvalně známá svými sexuálními útoky a násilím vůči ostatním. Použití slangu a násilí v celém románu z něj činí kontroverzní čtení, ale také zkoumá revolučnější aspekty společnosti. Alex navštěvuje mléčné bary, kde pije mléko s drogami a následně se účastní násilných činů.

V kombinaci s užitím mladých protagonistů je významným aspektem kulturního komentáře románu právě zobrazování sexu, protože zdůrazňuje předčasnou sexuální vyspělost v kultuře mládeže. Burgess naznačuje, že tato sexuální předčasnost je nejen

převládající, ale také oslavovaná, což zpochybňuje jakýsi ortodoxní pohled, že sex a kultura mládeže nejsou vzájemně propojeny.

3.3.3 Kulturní rozdíly mezi románem a filmovou adaptací

Adaptační rozdíly mezi knižními a filmovou adaptací jsou značné, přičemž Kubrick učinil některá zásadní rozhodnutí, při kterých více kombinuje prvky Burgessova románu tak, aby zahrnovaly nejen násilí, ale také kostýmy, technický filmový styl a znázornění morálky a sexuálního násilí.

Kubrickovi se podařilo odhalit hlubší problémy Burgessova románu tím, že se zaměřil na sex a násilí jako ústřední téma a zároveň se vyhnul zjevně explicitním scénám. Filmová adaptace také upozornila na morální důsledky rehabilitace prostřednictvím vymývání mozků, jak je znázornováno v Burgessově románu.

Filmová adaptace je kulturním fenoménem, který inspiroval nespočet nových vln. Bílé kostýmy, které nosil Alex a jeho přátelé, se staly jedním z nejlepších kostýmů v historii kinematografie. Kubrickovo použití kamery a výpravy vytvořilo jedinečný vizuální styl, který ovlivnil mnoho filmařů. Všechny tyto odkazy ukazují, jak *A Clockwork Orange* překonal svou původní románovou formu a stal se mnohostranným dílem s významem přesahujícím jeho příběh.

3.4 Translatologická analýza

Na následujících ukázkách, jedné z originálního vydání *A Clockwork Orange* v angličtině z roku 2000, a z českého překladu z roku 2016, se tato podkapitola zaměří na jejich srovnávací analýzu a poté na analýzu samotného Nadsatu a jeho českého ekvivalentu jazyka Týnů. Sledovány budou jeho složky a jak fungují v českém překladu.

První ukázka:

"Where will you go when you leave here?" I hadn't really thought about that sort of veshch at all, and it only now really began to dawn on me that I'd be a fine free malchick very soon, and then I viddied that would only be if I played it everybody's way and did not start any dratsing and creeching and refusing and so on. I said:

"Oh, I shall go home. Back to my pee and em."

"Your -?" He didn't get nadsat-talk at all, so I said:

"To my parents in the dear old flatblock."

"I see," he said. "And when did you last have a visit from your parents?"

"A month," I said, "very near. They like suspended visitingday for a bit because of one prestoopnick getting some blasting-powder smuggled in across the wires from his ptitsa. A real cally trick to play on the innocent, like punishing them as well. So it's near a month since I had a visit."

"I see," said this veck. "And have your parents been informed of your transfer and impending release?" That had a real lovely zvook that did, that slovo 'release'. I said:

"No." Then I said: "It will be a nice surprise for them, that, won't it? Me just walking in through the door and saying: 'Here I am, back, a free veck again.' Yes, real horrorshow."⁸⁷

Druhá ukázka:

„Kam půjdete, až nás opustíte?" Na takovou buč sem zatím vůbec nepomyslel a teprve ted mi začalo opravdu docházet, že už brzo budu prima svobodnej bajat, a taky sem lukoval, že se to stane jenom v tom případě, jestli budu pěkně v lajně a nezačnu se s nima šlágovat, nezačnu skrímovat a odmítat a tak dál.

„No, přece půjdu domů. Zpátky k mýmu téčku s emkem," řekl sem.

„K vašemu...?" Vůbec nerozuměl týnovskému jazyku, a tak sem opakoval:

„K mým rodičům do našeho starýho dobrýho paneláku." „Aha," řekl. „A kdy vás rodiče navštívili naposledy?"

„Před měsícem," odpověděl sem, „přibližně. Oni trošku zkrouhli návštěvní dny, protože jednomu prestůpníkovi jeho ptica propašovala přes dráty výbušninu. Fakt fízízovej trik na nevinný, když je potrestají všechny stejně. Takže to už bude skoro měsíc, co sem měl poslední návštěvu."

„Aha," opakoval ten hhumaník. „A byli vaši rodiče informováni o vašem přeložení a bližícím se propuštění?" Ten verd propuštění měl fakt nádhernej džvenk. Řekl sem:

⁸⁷ BURGESS, Anthony. A Clockwork Orange. London: Penguin Classics, 2000. str. 119-120.

„Ne.“ A pak sem pokračoval: „Bude to pro ně pěkný překvapení, ne? Když se objevím ve dveřích a řeknu: 'Tady sem, už zase svobodnej hjaník.' Jo, to bude fakt chorošný.“⁸⁸

Na těchto dvou ukázkách lze sledovat podobnou strukturu textu, přesněji takovou, kterou Šenkyřík v českém překladu zachoval. Zachoval rovněž i pár výrazů Nadsatu, které pouze upravil na základě fonetického přepisu. Jsou to výrazy *ptitsa/ptica*, *prestoopnick/prestůpnik* a slovo *horrorshow*, za jehož použití je Burgess kritiky často chválen, protože v původním významu si naprosto protirečí s jeho Nadsatovým významem. Burgess však jeho význam pomocí kontextu Nadsatu a fonetického znění dokázal přetransformovat na slovo, které zní více jako [charašó], tedy jako ruské přídavné jméno *dobryj*. Šenkyřík takovou slovní hříčku nevytvořil, ale stále vycházel z ruského přídavného jména, které připojením koncovkového sufixu *-nyj* přetvořil na česky znějící přídavné jméno *chorošný*.

Burgess z ruštiny vychází i ve slově *zvook*, které by Šenkyřík v tomto případě ani nemusel překládat a ponechat zdvojenou samohlásku *o*. Český čtenář by slovu porozuměl okamžitě, na základě podobnosti češtiny a ruštiny, ale pro britského čtenáře to jistě potřebovalo trochu uvažování ve spojitosti s kontextem. Místo toho je v jazyce Týnů použito slovo *džvenk*, které nevychází z ruštiny ani angličtiny a má spíše napodobit zvukovou stránkou citoslovce označující slovo *zvuk*.

Slovo *malchick*, které Šenkyřík do jazyka Týnů překládá jako *bajat*, je rovněž formou převzetí slova z ruštiny a jeho následné upravení do více anglicky znějící formy. Podobně je na tom i překlad slova *vescht* do českého *buč*.

V původním Burgessově textu se objevuje též slovo *slovo*, které by opět při svém ponechání mělo naprosto stejný význam pro české čtenáře. Šenkyřík ho v tomto případě nahradil slovem *verd*, které je počestělou formou anglického slova *word*, tedy *slovo*.

V případě Nadsatovského výrazu *veck*, které označuje člověka, se dá usoudit, že Burgess opět vychází z ruštiny, ale upravuje ji tu a vynechává první polovinu slova. Na tuto změnu v Burgessově slovo tvorbě Šenkyříkův jazyk Týnů odpovídá použitím anglického výrazu *human* pro slovo *člověk*, ale opět ho počestřuje pomocí přidání písmena *j*, které mluví při vyslovení tohoto slova použije. Vzniká tak slovo *hjaník*.

⁸⁸ BURGESS, Anthony. Mechanický pomeranč. Revidované a rozšířené vydání. Přeložil Ladislav ŠENKYŘÍK. Praha: Odeon, 2016, str. 139.

Všechna výše zmíněná slova originálního Nadsatu by se dala zařadit do kategorie ‚Core‘ *Nadsat* dle kategorizace Beneta Vincenta.⁸⁹

Aplikování těchto kategorií lze i v případě slova *dratsing*, které je jak ‚Core‘ *Nadsatovým* výrazem, tak by se na něj dala aplikovat i definice *Sloučeniny*, neboť vychází opět z ruského výrazu pro drát a je k němu přidána anglická koncovka *-ing*, pomocí které se v angličtině tvoří slovesa v přítomném průběhovém čase. Šenkyřík se opět velmi česky znějícímu slovu *drat* s anglickou koncovkou *-ing* vyhnul použitím naprosto rozdílného slova *šlágovat*. Ztrácí se tak zvuková stránka slova, která v originálním znění opět evokuje lehkou formu citoslovce.

Podobnou formu však evokuje i slovo *creeching*, které výjimečně nevychází z ruštiny. Šenkyřík ho do jazyka Týnů přeložil jako *skřimovat*, načež je zjevné, že jeho výraz pro slovo *křičet* vychází z anglického slova *scream*. Pouze ho počeštil ponecháním foneticky znějícího *k* místo *c* a z podstatného jména utvořil sloveso. Porušuje při tom i základní pravopisná pravidla českého jazyka, neboť v jeho slově po tvrdé souhlásce *r* následuje měkké *i*.

Podobným případem jako u anglického *scream*, je slovo *look*, které tvoří inspiraci pro Šenkyříkovo *lukovat*. Opět zde při překladu slova zaměňuje původní ruštinu za angličtinu. Burgess použil slovo *viddied*, které při přečtení a změkčení poslední souhlásky zní jako české *vidět*.

V ukázce méně zastoupenými kategoriemi Nadsatu jsou *Kreativní morfologie* a *Truncations*. V případě *Kreativní morfologie* Burgess používá slovo *cally*, jehož českým ekvivalentem je slovo *fisízovej*. V případě *Truncations* se jedná o slova označující rodiče, tedy *pee and em*, jež vychází z angličtiny a Burgess pouze zkracuje již existující slova. Do češtiny zůstala zachována struktura a překlad byl vytvořen jako *téčko s emkem*, i když by se zde dalo polemizovat nad užitím střední rodu u slova označující matku.

Další kategorie Nadsatu, jako *Babytalk*, *Archaismy* a *Rýmovaný slang* v ukázce zastoupeny nejsou.

⁸⁹ CURRY, Niall, Jim CLARKE a Benet VINCENT. *Ponying the Slovos: A Parallel Linguistic Analysis of A Clockwork Orange in English, French, and Spanish*. In: CAMPBELL, Ian, ed. *Science Fiction in Translation* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2021, Dostupné z: <https://ponyingtheslovos.coventry.domains/outputs/breaking-down-nadsat-into-categories/>

Šenkyříkova nespisovnost je něco, co lze v angličtině hledat jen s obtížemi, ale dle mého přidává jazyku Týnů jistou uvěřitelnost a nestrojenost, která překlad i vzhledem ke kritizovaným rozdílům lehce vylepšuje.

4 Představení projektu

Praktická část práce se bude věnovat postupu tvorby vzdělávacího projektu, který byl uskutečněn ve spolupráci s Mgr. Renatou Pitrovou a Obchodní akademií, Střední odbornou školou a Jazykovou školou s právem státní jazykové zkoušky, Hradec Králové. Jednalo se o návštěvu a vedení seminární hodiny maturitního ročníku oborů Obchodní akademie a Ekonomické lyceum, jejíž cílem bylo představení knihy *A Clockwork Orange*, která je na této střední škole v povinné četbě. K tomu se ještě přidá popis tvorby pracovního sešitu, který byl použit jako pomůcka ke shrnutí všech důležitých informací o autorovi, románu a literárněvědnému kontextu knihy.

Maturanti si tak během první části seminární hodiny vyslechli výklad o této knize, zhlédli prezentaci a jiné audiovizuální pomůcky a ve druhé části pro ně byla připravena práce s textem podle norem k ústní maturitní zkoušce.⁹⁰ Ukázka z textu a úkoly k ní byly zpracovány formou pracovního listu.

V následujících částech tedy bude popsán postup tvorby projektu od úvodní myšlenky, přes sběr dat a tvorbu pracovních pomůcek až po úplnou realizaci. V závěru bude užitečnost projektu zhodnocena na základě dotazníku, který vyplňovali sami studenti a shrnutím jejich porozumění dané problematice při práci s ukázkou románu.

Hlavním cílem projektu je přiblížit téma daného literárního díla studentům maturitního ročníku, kteří by potenciálně mohli nově získané vědomosti využít i u ústní maturitní zkoušky.

4.1 Myšlenka projektu

Původním nápadem na projekt k takto zaměřené bakalářské práci bylo uskutečnění přednášky pro širokou veřejnost v prostorách auly Obchodní akademie, Střední odborné školy a Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky, Hradec Králové (dále už jen

⁹⁰ Struktura ústní zkoušky. In: maturita.ceremat.cz. Dostupné z: https://maturita.ceremat.cz/files/files/maturita/struktura_UZ_2015.pdf

OAHK). Po pozdějším zhodnocení všech možností však z nápadu sešlo, protože by takový projekt čelil velké konkurenci a nemusel by se sejít s takovým účinkem, jaký pro něj byl zamýšlen. Cílem bylo knihu představit, dostat ji do hlubšího povědomí širší veřejnosti a vzbudit o ni zájem.

Proto jsem při projektu využila vlastní zkušenosti s OAHK a jako její bývalá studentka jsem oslovila s prosbou mou bývalou učitelku českého jazyka a literatury Mgr. Renatu Pitrovou, zda bych mohla vstoupit do některé z jejích hodin v rámci seminářů z českého jazyka a literatury pro maturitní ročníky a přednést výklad o knize *A Clockwork Orange*, který by bylo možné prakticky využít například i u ústní maturitní zkoušky.

4.2 Sběr informací

Pracovní pomůcky jsou tvořeny prezentací v programu Microsoft Powerpoint a pracovním sešitem, při jehož tvorbě byl kladen důraz hlavně na přehlednost a stručné vystihnutí všech důležitých faktů. K tomu jsem využila publikace, které jsem použila jako podklady k této bakalářské práci.

Další důležité informace mi věnovala i Mgr. Renata Pitrová, na kterou jsem se obracela s dotazy, co by se studenty bylo vhodné probrat a pokud by sama měla nějaké požadavky na finální podobu semináře.

4.3 Tvorba pracovních pomůcek

Jako pracovní pomůcky využitě k semináři byly zvoleny následující: pracovní sešit pro studenty a prezentace.

Úkolem pracovního sešitu bylo, aby obsahoval veškeré podstatné informace o románu *A Clockwork Orange*, jeho autorovi Anthony Burgessovi, a částečně aby žákům nastínil možný průběh ústní části maturitní zkoušky z českého jazyka pomocí práce s ukázkou románu. Prezentace pak sloužila jen jako vizuální podkres a případně i jako menší pomůcka k práci s ukázkou.

4.3.1 Tvorba pracovního sešitu

Prvním krokem po sesbírání všech důležitých dat bylo rozvrhnutí jednotlivých částí sešitu a jeho obsahu. Ve výsledku je tedy sešit volně rozdělen na tyto části: *Autor*, *Knih*,

Literární druh a žánr, Literární směr, Slovní zásoba a jazyk, Kompozice, Časoprostor, Hlavní myšlenka díla, Děj, Postavy, Literárně/obecně kulturní kontext, Další významní autoři tohoto období, Ukázka slovníku knihy (Příloha 2 a 3) a následně také *Práce s textem* (Příloha 4), která k sobě má přiřazeny několik dílčích úkolů. Po práci s textem je jako poslední *Dotazník pro studenty* (Příloha 5). Posledním textem pracovního sešitu je krátký citát z knihy, který reprezentuje hlavní myšlenku díla – dobro a zlo v člověku a důležitost jejich koexistence.

Po sesbírání všech potřebných informací je bylo nutné přepsat do formy naučného textu a začít pracovat na jejich zakomponování do pracovního sešitu. Bylo nutné utřídit tyto informace na základě jejich užitečnosti a reálného využití, které by z toho studenti mohli mít. Proto jsem čerpala ze struktury ústní maturitní zkoušky a podle toho vybrala relevantní informace.

Pracovní sešit je celý (včetně úvodní barevné strany – Příloha 1) zhotoven v programu Microsoft Word. Vybrala jsem tento program, protože mi pro tyto účely přišel nejvhodnější svou přehledností. Jednotlivé stránky jsou lemovány oranžovými pruhy a navazují tak na úvodní oranžovou stranu (která je minimalisticky ozvláštněna siluetou skrvny rozlitého mléka, což je jeden z motivů románu), která má za cíl přilákat pozornost svou barevností. Jiné obrázky použité v sešitu jsou černobílé – a to fotografie autora, fotografie hlavní postavy románu ztvárněna hercem Malcolmem McDowellem ve filmové adaptaci a obrázek z jedné kultovně známé scény rovněž z filmové adaptace. Pro text byl použit font Amiri, který je dobře čitelný, podporuje všechny typy znaků a esteticky dobře zapadá.

4.3.2 Tisk a vazba pracovního sešitu

Tisk pěti kopií pracovních sešitů byl zprostředkován firmou I-Copy s.r.o, která sídlí v Hradci Králové na Pospíšilově třídě. Hlavními důvody výběru tohoto copycentra byly především blízkost jeho sídla, možnost tisku a vazby i malého počtu kusů a vlastní kladná zkušenost. Tiskárna se zabývá kopírováním, tiskem a skenováním v rozměrech od A5 až do A0 v černobílém i barevném provedení. Dále ořezem, skládáním a kompletací výkresů, potiskem dárkových předmětů či dokončovacími pracemi, kroužkovou, drátěnou, lištovou a děrovanou vazbou. Pro potřeby pracovního sešitu jsem zvolila vazbu kroužkovou. Velikostně je pracovní sešit ve formátu A4, který byl zvolen jako

nejpohodlnější varianta pro čtení a vyplňování úkolů při práci s textem. Financování tisku a vazby proběhlo z vlastních zdrojů.

4.3.3 Tvorba prezentace

Prezentace má být pouze obrazovým doplňkem k výkladu, tudíž je tvořena s úvodním snímkem pouze třemi částmi – snímek s obrázkem tematiky románu, snímek s internetovými odkazy (na ukázkou filmové adaptace románu, na film o filmové adaptaci románu a na webové stránky seriálu *The Simpsons*, kde jsou podrobně vypsány reference na román) a poslední byl snímek s výtahem jednotlivých trop a figur včetně jejich definicí, které měli studenti v jednom úkolů z práce s ukázkou v ukázce vyhledat a určit.

4.4 Průběh seminární hodiny

Po e-mailové domluvě s Mgr. Renatou Pitrovou byl stanoven termín realizace projektu, a tedy i seminární hodiny na 5. prosince 2022. Tou dobou už jsem za sebou měla dvě konzultace ohledně podoby pracovního sešitu a celkového shrnutí veškerých informací, které jsem měla za cíl studentům předat. Průběh semináře by bylo možné rozdělit na tyto části:

- Představení mě samotné a tématu, o kterém jsem přišla přednášet;
- Seznámení s autorem, literárním dílem *A Clockwork Orange* a jeho filmovou adaptací;
- Práce studentů s ukázkou románu;
- Vyplnění dotazníku ohledně užitečnosti semináře studenty.

4.5 Závěr vyvozený z projektu

Závěry z projektu vyvozují na základě dvou parametrů. Prvním je to, jak studenti zvládli práci s ukázkou a druhou je jimi vyplněný dotazník ohledně užitečnosti seminární hodiny. Pracovali v pěti skupinách, které jsem označila písmeny od A po E.

4.5.1 Práce s ukázkou

Projekt byl uskutečněn s cílem, aby přinesl informace, které studenti maturitního ročníku budou potenciálně moci využít i u ústní části maturity z českého jazyka. Dosáhnout

tohoto přesahu jsem chtěla pomocí práce s ukázkou románu. Jako ukázka byla vybrána úvodní část první kapitoly druhé části románu, její znění lze najít v Příloze 4. Do přílohy byl vybrán jeden z vyplněných sešitů, aby byly vidět autentické odpovědi studentů.

K této textové ukázce bylo připojeno celkem pět otázek a úkolů, které měli studenti ve skupinách zodpovědět.

Prvním úkolem bylo zasadit ukázkou do kontextu kompoziční výstavby románu, s čímž jim mohla pomoci úvodní promluva vypravěče, která se objevuje vždy na začátku jedné ze tří částí románu, a také dějový kontext. To se studentům povedlo takřka ve všech případech určit správně. V jediném nesprávném řešení jsem se studenty ze skupiny C probrala, kde udělali chybu a ujistila se, že kontextu výstavby díla rozumí.

Druhým úkolem bylo v ukázce najít příklady trop a figur, případně i jazykových prostředků, přičemž měli jako pomůcku promítnutý slide prezentace s jednotlivými příklady možných trop a figur. Tento úkol studenti zvládli rovněž relativně úspěšně. Povedlo se jim najít příklady přirovnání, hyperboly, pleonasmu, epizeuxis, eufemismů, ironie a metafor.

Třetím úkolem bylo najít příklady specifického jazyku románu – jazyku Týnů, protože pracovali s českým překladem, a uvést k nim jejich původní české znění a popřípadě z jakého jazyka byl konkrétní příklad odvozen. I tento úkol zvládli studenti dobře.

Ve čtvrtém úkolu měli studenti vlastními slovy popsat děj ukázky a v posledním, pátém úkolu, měli popsat způsob, jakým vypravěč promlouvá ke čtenáři. Tyto úkoly je měly částečně připravit na možné otázky u maturitní zkoušky.

4.5.2 Zhodnocení užitečnosti semináře na základě dotazníku

Na závěr semináře byl připraven krátký dotazník, pomocí kterého jsem chtěla zjistit, zda byl seminář pro studenty přínosný (jeho znění je společně i s vyplněním skupiny E v Příloze 5). V dotazníku byly položeny čtyři otázky, na které studenti odpovídali formou kroužkování možností, které byly: ANO, SPÍŠE ANO, SPÍŠE NE a NE.

První otázkou bylo, aby sami zhodnotili, zda jim seminář přišel užitečný. Čtyři z pěti skupin zde zakroužkovaly odpověď ANO. Pátá skupina zakroužkovala odpověď SPÍŠE ANO.

Druhou otázkou jsem chtěla zjistit, zda ve studentech seminář probudil zájem o román. Otázka zněla: Knihu Mechanický pomeranč bych si chtěl/a přečíst. Ve třech případech zde skupiny studentů zakroužkovaly odpověď SPÍŠE ANO, ve zbylých dvou zakroužkovaly možnost ANO.

Třetí otázka byla orientována směrem k maturitní zkoušce, a tedy zda by si chtěli román vylosovat u maturity, pokud by si ho připsali na seznam maturitní četby. Ve třech případech zde studenti zvolili možnost SPÍŠE NE, dvě skupiny zakroužkovaly možnost SPÍŠE ANO.

Skupiny D a E, které zakroužkovaly možnost SPÍŠE ANO, své rozhodnutí odůvodnily například tím, že se o knize dá jednoduše a dobře hovořit a že má zajímavý příběh. Jako další výhody tyto skupiny zmínily, že je kniha určena mládeži, o čemž by se dalo polemizovat, a že se v knize dají snadno dohledat tropy a figury k rozboru.

Poslední otázka byla prostorem, kde mohli studenti vyjádřit proč by si knihu u maturity vybrat nechtěli. Své rozhodnutí odůvodnila skupina A například tím, že se jim tropy a figury v ukázce nehledaly příliš jednoduše a že se text čte těžce. Skupina B rovněž podotkla, že jim román připadá na rozbor obtížný.

Některé skupiny dopsaly na volné místo pár poznámek, které mi rozhodně přijdou při hodnocení užitečnosti semináře relevantní. Například skupiny uvedly, že semináři vydržely věnovat pozornost, že je zaujaly ukázky filmu či slide prezentace, který byl věnovaný referencím na román v seriálu *The Simpsons*, což je i přesvědčilo k přečtení knihy.

I vedoucí paní učitelka, Mgr. Renata Pitrová, pod jejíž záštitou se seminář konal, vyjádřila spokojenost s jednotlivými úkoly a způsobem jejich zpracování.

Závěr

V této bakalářské práci byl podrobně rozebrán román *A Clockwork Orange* společně s jeho autorem Anthony Burgessem, protože jeho život a události z něho byly úzce spjaty s tvorbou románu. Kromě shrnutí děje románu a autobiografických prvků v něm obsažených byl představen i jeho odkaz a přijetí veřejností. Z toho vychází, že *A Clockwork Orange* byl a je velmi kontroverzním dílem způsobující mnoho nevole, které však má za cíl vyvolat ve čtenáři hluboký dojem, nad kterým pak může uvažovat.

Kromě kontroverze spojené se zobrazováním násilí, sexu a drog je další pozoruhodnou a neméně podstatnou složkou úspěchu románu i jeho jazyk Nadsat. Nadsat je Burgessův vlastní vynález, kterým chtěl čtenáři zprostředkovat náhled do kultury mládeže. V tomto, pro román vymyšleném, jazyce Burgess vychází z ruštiny, což zkomplikovalo následný překlad románu do češtiny. Kouzlo tohoto jazyka by se po zachování ruských výrazů ztratilo, a tak musel u české verze románu překladatel Ladislav Šenkyřík postupovat jinak. Zvolil vycházet z angličtiny, což se nejeví jako špatný krok, vzhledem k tomu, že tento jazyk je češtině vzdálenější než slovanský jazyk ruština. Bohužel Šenkyřík nebyl v českém překladu dostatečně důsledný, což způsobilo degradaci jeho jazyka Týnů na poli českých lingvistů.

Drobný rozbor je věnován i využití Nadsatu ve stejnojmenné filmové adaptaci Stanleyho Kubricka z roku 1971, která románu získala pozornost masového publika a je díky němu doteď vnímán jako kultovní film světové kinematografie. Na základě rozboru stejné úvodní sekvence románu v originální i české verzi a filmové adaptaci lze usoudit, že Nadsat v adaptaci své místo má, i když je na něj kladen možná menší důraz než v knižní podobě. Více prostoru zde má explicitní zobrazování násilí a sexu spojené s barevným uměleckým vzhledem jednotlivých scén a využití hudby Ludwiga van Beethovena.

Zkoumání jednotlivých aspektů překladu tohoto románu v praktické části této práce mělo za cíl rozvést jednotlivé jazykové i myšlenkové přesahy. Jak je v románu zobrazována kultura mladých, sexu a násilí, jaké funkce mají jednotlivé metafory a morální otázky, které román ve čtenářích po přečtení vzbuzuje. Poslední podkapitolou třetí kapitoly byla i drobná translátologická analýza jejíž pomocí jsem chtěla předvést způsob slovtvorby původního Nadsatu a jeho překlad do jazyka Týnů.

Překlad jazyka Týnů a celého *A Clockwork Orange* rozhodně patří k těm obtížnějším, protože Burgess svému románu a jazyku v něm nastavil pravidla, která by měl překladatel dodržovat. Šenkyřík tato nepsaná pravidla mnohdy nedodržoval a nedodržoval ani ta svá, a to způsobuje řadu chyb, které jsou v každém dalším vydání opravovány, a také řadu pochybností ze strany čtenářů a českých lingvistů. Jeho původní záměr místo ruštiny vycházet z angličtiny mi přijde jako vhodné řešení, jen lehce nedotažené. Ale zároveň je pochopitelné, že nemohl stvořit podobně komplexní jazyk jako Burgess.

Jako poslední byl v bakalářské práci rozebrán projekt, který se odehrál v rámci semináře z českého jazyka a literatury u maturitních ročníků studentů Obchodní akademie, Střední odborné školy a Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky, Hradec Králové. Projekt měl za cíl zvýšit povědomí o *A Clockwork Orange* u mladých a zároveň je i částečně připravit na formu, kterou probíhá ústní maturitní zkouška z českého jazyka.

Seznam použitých zdrojů

Primární literatura

BURGESS, Anthony. *A Clockwork Orange*. London: Penguin Classics, 2000. 141 s. ISBN 0140032193.

BURGESS, Anthony. *Mechanický pomeranč*. Revidované a rozšířené vydání. Přeložil Ladislav ŠENKYŘÍK. Praha: Odeon, 2016. 248 s. ISBN 978-80-207-1684-2.

Sekundární literatura

CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Přeložil Hana CRAUSAZ-VESELÁ. Praha: Volvox Globator, 1999, 346 str. ISBN 80-7207-301-X.

HILSKÝ, Martin. *Současný britský román*. Jinočany: H&H, 1991. 190 str. ISBN 80-854-6700-3.

HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 149 str. ISBN 8086642135.

IDDO, Dickmann. *The Little Crystalline Seed: The Ontological Significance of Mise en Abyme in Post-Heideggerian Thought*. State University of New York Press: Suny Press, 2019, 286 str. ISBN 9781438473994.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. 280 str. ISBN 80-7294-071-6.

MAREŠ, Petr. *"Also nazdar!": aspekty textové vícejazyčnosti*. Praha: Karolinum, 2003. Acta Universitatis Carolinae. 233 str. ISBN 80-246-0602-X.

SLANINA, Ondřej. *Slavná světová filmová klasika*. Praha: Charon media, 2011, 301 str. ISBN 978-80-904975.

TYTELL, John. *Nazí andělé: Kerouac, Ginsberg, Burroughs*. Olomouc: Votobia, 1996, 280 str. ISBN 80-7198-104-4.

SCHWARZ-FRIESEL, Monika. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. V Praze: Dauphin, 2009, 203 str. ISBN 978-80-7272-155-9.

D'AGOSTINI, Paolo. *Legendární filmy*. Praha, Mladá fronta, 2009. 1. vyd. 599 str. ISBN 978-80-204-2042-8

Internetové zdroje

Aura-Pont. Ladislav Šenkyřík. In Aura-Pont.cz [online]. [cit. 2023-03-24] Dostupné z: <https://www.aura-pont.cz/persons/ladislav-senkyrik>

CIABATTARI, Jane. The 100 greatest British novels [online]. In: BBC.com. 7.12. 2015 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/culture/article/20151204-the-100-greatest-british-novels>

CURRY, Niall, Jim CLARKE a Benet VINCENT. *Ponying the Slovos: A Parallel Linguistic Analysis of A Clockwork Orange in English, French, and Spanish*. In: CAMPBELL, Ian, ed. Science Fiction in Translation [online]. 1.1. 2021 [cit. 2023-03-13]. Dostupné z: <https://ponyingtheslovos.coventry.domains/outputs/breaking-down-nadsat-into-categories/>

EVANS, Robert O. "Nadsat: The Argot and Its Implications in Anthony Burgess' 'A Clockwork Orange.'" *Journal of Modern Literature*, vol. 1, no. 3, 1971. [cit. 2023-03-29] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3831064>.

FLEMR, Jan. Anthony Burgess. In: iLiteratura.cz. [online]. [cit. 2023-01-19] Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/13723-burgess-anthony>

JANÁK, Petr. *Fungování vícejazyčnosti v Mechanickém pomeranči*. In: Jazykovědné aktuality roč. XLII – 2005 č. 1 a 2. [cit. 2023-04-10] Dostupné z: https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2020/04/2005_1-2.pdf

JANÁK, Petr. Potíže s jazykem Týnů. In: iLiteratura.cz [online]. 13.11. 2010 [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/27357-burgess-anthony-mechanicky-pomeranc>

KAEL, Pauline. *A Clockwork Orange: Stanley Strangelove*. In: *The New Yorker*, 1.1. 1972. [cit. 2023-02-20]. Dostupné z: <http://www.visual-memory.co.uk/amk/doc/0051.html>

KOLÁŘ, Jakub. *Czech Translation of Nadsat in A Clockwork Orange and Proposal of New Solutions* [online]. Brno, 2020. [cit. 2023-04-09] Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/egq41/>. Master's thesis. Masaryk University, Faculty of Arts. Thesis supervisor Jiří RAMBOUSEK.

LAKOFF, George. [online]. [cit. 2023-04-15] Dostupné z: <https://george-lakoff.com/blog/>

MAREŠ, Petr. Výzkumy vícejazyčnosti v literatuře (Zahraniční knihy a domácí studie). In: Slovo a smysl [cit. 2023-03-30]. Dostupné z: <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/313>

Maturitní zkouška [online]. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: https://maturita.ceremat.cz/files/files/maturita/struktura_UZ_2015.pdf

NOLETTA, Israel Alves Correa a Margareth Torres de Alencar COSTA. *Nadsat - the language of violence: from novel to film*. Ilha do Desterro A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies. [online] 2017. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317413588_Nadsat_-_The_Language_of_Violence_from_Novel_to_Film

ROSS, J.J.. Soman Chainani and Adam Kissel. "The Catcher in the Rye Catcher in the Rye: A History of Censorship". In: GradeSaver. [online]. 10.10. 2008. [cit. 2023-03-29] Dostupné z: <https://www.gradesaver.com/the-catcher-in-the-rye/study-guide/catcher-in-the-rye-a-history-of-censorship#>

The International Anthony Burgess Foundation. A Clockwork Orange and Nadsat. In: The International Anthony Burgess Foundation [online]. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/a-clockwork-orange-and-nadsat/>

The International Anthony Burgess Foundation. A Clockwork Orange. In: The International Anthony Burgess Foundation [online]. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/>

The International Anthony Burgess Foundation. Anthony Burgess. In: The International Anthony Burgess Foundation [online]. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/about-anthony-burgess/>

The International Anthony Burgess Foundation. The legacy of A Clockwork Orange. In: The International Anthony Burgess Foundation [online]. [cit. 2023-02-20] Dostupné z: <https://www.anthonymburgess.org/a-clockwork-orange/the-legacy-of-a-clockwork-orange/>

VINCENT, Benet & Clarke, J, The language of A Clockwork Orange: A corpus stylistic approach to Nadsat. In: Language and Literature vol 26, no. 3. [online]. [cit. 2023-03-15] Dostupné z: https://www.academia.edu/75460739/The_language_of_A_Clockwork_Orange_A_corpus_stylistic_approach_to_Nadsat

VINCENT, Benet. Nadsat: the anti-language of A Clockwork Orange. [online]. [cit. 2023-03-15] Dostupné z: https://www.academia.edu/32859111/Nadsat_the_anti_language_of_A_Clockwork_Orange

Přílohy